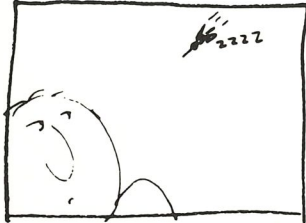

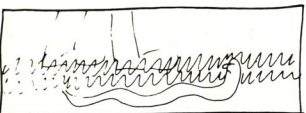
De AGO verzekert tegen:

Aalmoezen
aanstekelijke griep-
patiënten

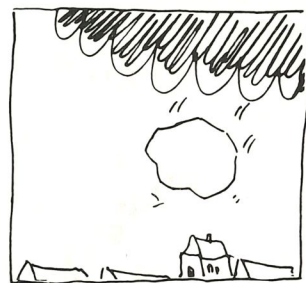
**aanvallende malaria-
muskieten**

aanvallende reebokken
aanvaringen
aanzwellende storm
aardigheidjes van
practical jokers
abusievelijk links
afslaande legertrucs
abuizen
achteromkijkende stuur-
lui
achteruitrijdende
tractoren

addertjes (onder 't gras)
afbrekende bruggenhoofden
afdankertjes
afdrijvende waarde-
papieren
aftandse asfaltweggetjes
alligators
almaar moeten vragen
andere auto's
andere schepen
andermans onkunde
armoe op de oude dag
averij

Bacillen en bacteriën
bakfietsen met
ondeugdelijke remmen
bedorven viskoekjes
beginnelingen op de weg
Bello de hond van de
buren
beren
besmette appeltjes
beten van de brilslang
betuttelen
bijtende bouviërs
bijziende discusswerpers
blunderen
Boris Boef
boterzachte berm-
brand

**buitengewoon grote
hagelstenen**

Cacteeën op stoelzittingen
catastrofaal manevreren
met glaswerk
chauvinistische supporters
chirurgische ingrepen
colonnes rode mieren
cyprese katten op
vierbaanswegen

**Dankbare sint-bernards-
honden**
debuterende behangers
demarrerende fietsen-
dieven
derderangs klusjesmensen
desastreus optredende
zeeëgels

De Zware Jongens
dichtklappende deuren
diepe ravijnen
diepe armoede
dinges
doelbewuste everzwijnen
domme dingen
doorgaand verkeer
door rood licht lopen
van je hond
driedubbel overgehaalde
kwajongensstreken

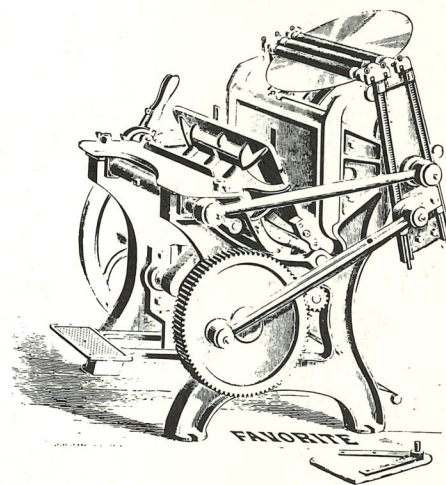
(Voor de volledige lijst
verwijzen wij u naar uw
assurantie-adviseur.)

ago
verzekeringen

**zo'n drukpers
vindt u nog bij ons,**

als museumstuk...

Wij zijn erg
blij met dat
oude drukpersje.
't Doet ons
terugdenken
aan die tijden,
van vakmanschap.

Dat vakmanschap hebben we nog, want ook
vandaag-de-dag besteden we alle aandacht aan
het werk, dat onze opdrachtgevers ons toevertrouwen.
De persen zien er nu anders uit...
Ons kwaliteitsgevoel is gebleven.

**bv drukkerij g. j. van amerongen
nederlandse screendrukindustrie bv**

amsterdamseweg 59 amersfoort
tel. 033-16349

*Tijdschrift voor verleden en heden
van Oost Utrecht.
Tevens officieel orgaan van
de Stichting Museum Flehite en
de Oudheidkundige Vereniging Flehite.
12e jaargang nr. 2, oktober 1980*

Flehite

De AGO verzekert alles (en nog wat).

FLEHITE proficiat..

En dat mét en door Flehite het museum mag gedyen, tot vreugde van allen die eigen stad en land een warm hart toedragen. En dat meer en meer mensen de rijkdom mogen ontdekken van ons oud cultuurgood.

Intussen gaan wij van Beco Projekten nijver door met het inrichten van kantoren en scholen, direktiekamers en konferentiezalen, van banken en tehuizen, en desgewenst van musea.

Bel voor een programmapresentatie in Hoevelaken

De permanente expositie van 10.000 m² overtuigt u van de brede mogelijkheden van Beco Projekten. Uiteraard komen wij ook graag met uitvoerige informatie bij u.

Bel in elk geval om een dokumentatiemap, de sleutel tot solide zekerheid in projecten-inrichting.

BEKO
projekten

Hoevelaken - Hogebrinkerweg 4
Tel. 03495-5224

De Kamerbeek Groep

Gespecialiseerde bedrijven op het gebied van onroerende goederen, verzekeringen, sparen, beleggingen, financieringen en pensioenadviezen.

Ons Amersfoorts advieshuis vindt u aan de Bergstraat 9-11. Vakmensen geven u daar, door harmonieus samenspel, een optimaal advies. Voor u een hele zorg minder. Kunt u met een gerust hart naar Flehite gaan. Misschien zien we elkaar nog...

Flehite

Inhoud

<i>C. van den Braber</i> Een belangrijk stukje Amersfoort exit	23
<i>J. A. Brongers</i> Vondsten uit grafheuvels als impuls tot de oprichting van museum Flehite	26
De Oudheidkundige Vereniging Flehite op de bres	36
Nieuws uit het museum	38
Kroniek	40

Op het omslag

Detail van de afbeelding op bladzijde 27

Redactie

drs. B. G. J. Elias, *hoofdredacteur*
C. Broekhuijsen, dr. J. A. Brongers,
dr. J. Hovy, drs. R. M. Kemperink,
drs. W. J. van Tent en ir. P. Wassink.

Redactieadres,

abonnementen, advertenties

Museum Flehite, Breestraat 82, Amersfoort.
Telefoon: 033-19987.
Flehite verschijnt elk kwartaal.

Abonnementen

Leden Oudheidk. Vereniging Flehite: gratis.
Abonnementen: f 20,-;
instellingen: f 30,- per jaar.
Gironr. 437683 t.n.v. administrateur
tijdschrift Flehite, Amersfoort.

Museum Flehite

Westsingel 50, Amersfoort.
Telefoon: 033-19987.
Geopend 10-17 uur.
Zaterdag en zondag 14-17 uur.
Maandag gesloten.

Oudheidkundige Vereniging Flehite

Secretaris: drs. W. J. van Tent.
Constantijngaarde 4, Hoevelaken.
Lidmaatschap: f 32.50.

ISSN 0165-960X

Een belangrijk stukje Amersfoort exit

C. van den Braber

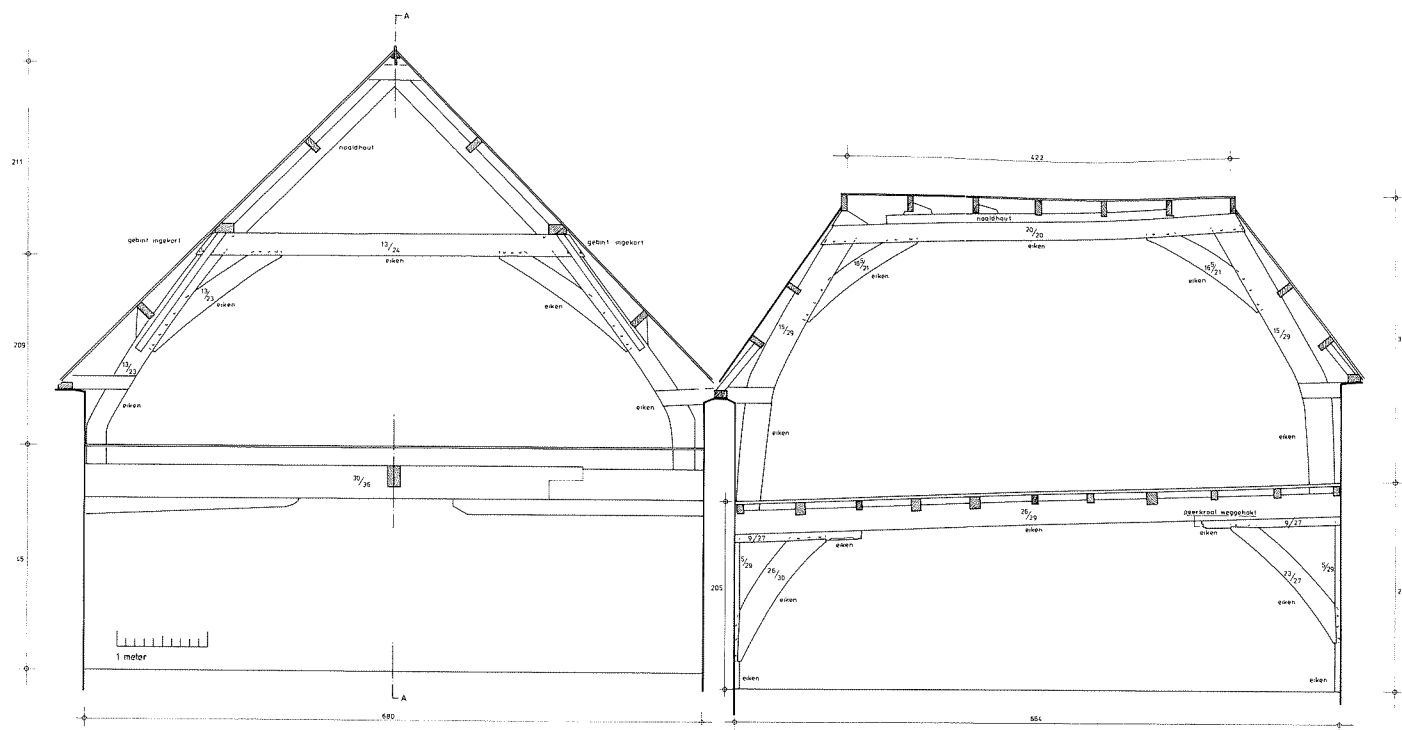

Het pand van Hehenkamp, hoek Langestraat-Langegracht, vóór de verbouwing

Opnieuw is een belangrijk gedeelte van de binnenstad van Amersfoort ingrijpend veranderd. In de Langestraat, op de plek waar de Korte- en de Langegracht samenkomen, is onlangs de laatste hand gelegd aan het vernieuwde complex van Hehenkamp. Het is vanzelfsprekend dat aan het gereedkomen van dit project tal van positieve elementen zijn verbonden. Het goed functioneren van een onderneming, werkgelegenheid, huisvesting, om maar wat te noemen. Om echter de consequenties van deze activiteiten ook vanuit een ander gezichtspunt te kunnen overzien, en ook te wegen, is het wellicht dienstig om dit andere kader eveneens in tekening te brengen.

In een artikel van de Amersfoortse Courant van 23 november 1977 wordt gesproken over 'de hoeksteen van het gebied tussen Langestraat en de Langegracht.' Deze bewoordingen laten terecht iets zien van de betekenis die met de bebouwing op deze plaats samenhangt. Een waarde die betrekking heeft op zowel de afzonderlijke huizen als de directe omgeving. In het hierna volgende zal worden geprobeerd dit uit een te zetten.

De Langestraat is, vanouds en zeker vanaf de vroege middeleeuwen, de handelsroute vanuit het oosten — Deventer en Zwolle — naar het westen — Utrecht. In omgekeerde richting natuurlijk evenzeer. Smal verkaveld met diepe erven en geheel georiënteerd op de weg, is de bebouwing een schoolvoorbeeld. Vestigingen van kooplieden en handwerkers, mensen die het moesten hebben van publiek en langskomend verkeer. Een proces van bouwen, veranderen, samentrekken, aanpassen, moderniseren en vernieuwen is daar ook een kenmerk van.

Doorsnede van tweede verdieping Langestraat 42 en 44. Tekening P. de Boer, Gemeentewerken Amersfoort.

De Langestraat heeft op deze manier dan ook een zeer eigen karakter gekregen. Uitgaande van de situatie van enkele jaren geleden kan de beschrijving van een reeks huizen aan de noordzijde van de Langestraat, en wel tussen de Lieve Vrouwestraat en de Langegracht, dit karakter het beste illustreren.

— Het hoekpand, nummer 26, gepleisterd in blokken, negentiende eeuws van uiterlijk, mogelijk ouder.

— Daarnaast, 28, een hoge slanke tuitgevel met 'schouders', rode handvormsteen, stalen vensters, de late jaren dertig ten voeten uit. — Het buurpand is misschien wel honderd jaar ouder, met zeer fijn metselwerk en een juweel van een kroonlijst.

— Dezelfde afdekking heeft ook nummer 32, alleen veel rijker gedetailleerd en met een reeks consoles. Neobarokke vensteromlijstingen en balustraden voor de hoge ramen voltooien dit negentiende eeuwse ensemble.

— Van het brede pand hiernaast, valt niet alleen de rijke kroonlijst op, met het fronton. Het is vooral de onderpui die de aandacht trekt. Met reden, het type begint zeldzaam te worden, in Amersfoort zeker.

— Rode baksteen, boogfriezen, geprofileerde dakkanten, tegels en reeksen consoles, het winkelpand Langestraat 36 lijkt in niets op zijn burens.

— Aan de rechterkant, 38, gaat het heel wat rustiger toe.

— Het volgende pand, nummer 40, is vroeg-negentiende eeuws, een houten kroonlijst met een hijsbalk die uit het fries naar voren komt, donkerrode baksteen, dunne voegen, empire-vensters.

— Daarnaast, op 42, een gevel uit het eerste kwart van de achttiende eeuw, een Lodewijk XIV kroonlijst met beeldhouwde consoles en opdeklijsten. Een later toegevoegde windas doorsnijdt het architraaf. Zeer zorgvuldig uitgevoerd metselwerk en geprofileerde hardstenen onderdorpels.

— Nummer 44 stamt uit het begin van de negentiende eeuw, heeft eveneens een houten kroonlijst. Alweer! In de kozijnen zijn empirevensters geplaatst.

— Tenslotte het pand op de hoek van de Langegracht, nummer 46. Gebouwd rond de eeuwwisseling met de baksteenarchitectuur van die tijd. Zoals gebruikelijk, lisenen, boogfriezen, banden van geglazuurde steen en consoles met Jugend Stil details. Elf gevels in vogelvucht!

Een omschrijving zoals hierboven, is voor de Langestraat niet zo bijzonder. Zeker, er was een aanleiding om juist dit gedeelte te bekijken. Het maken van een opsomming van kenmerken en karakteristieken als deze behoort echter over bijna de gehele lengte tot de mogelijkheden. Met uitzondering van het gebouw van C & A treft men deze individuele opzet aan. Zeer uiteenlopend van architectuur en bouwstijl dragen ze allemaal de kenmerken van hun eigen tijd, terug te vinden in de keuze van baksteen, de grootte van de vensters, de afwerking van de balkons en de detaillering van het metselwerk en de houtconstructies. Daardoor, grote verschillen in het uiterlijk voorkomen en het karakter van de presentatie. De Langestraat, een geweldige eenheid door een consequent volgehouden individualiteit, bijna een paradox!

Wanneer men, terugkerend naar de panden 40, 42, 44 en 46, de historische waarde van de huizen afzonderlijk probeert te bepalen, dan komt men tot de conclusie dat deze nogal uiteenloopt. Een welwillende eigenaar en behulpzame gebruikers hebben het mogelijk gemaakt de panden, voor ze werden afgebroken, stuk voor stuk goed te bekijken, te fotograferen en op te meten.

In het begin van 1979 werd Gemeentewerken in de gelegenheid gesteld de huizen te documenteren. Het bleek dat van de vier panden aan de Langestraat, drie stuks van middeleeuwse oorsprong waren.

Het huis Langestraat 40 bezat nog de oude kelder, compleet met tongewelf, de plaatsen van vroegere ingangen, gemetselde trappen en een in de kelderwand uitgespaard lampnisje. De verdiepingen daarboven droegen de sporen van de negentiende eeuwse verbouwing. Van Langestraat 42 bleven belangrijke delen van de authentieke kap van het achterhuis bewaard. Fraaie stukken timmerwerk met telmerken ¹⁾, toognagels die de pen-en-gatverbindingen van de ankerbalken en de korbelen opsloten, kromstijlen ²⁾ en windverband ³⁾. Het geheel, zoals gebruikelijk, in eiken uitgevoerd. Het voorste gedeelte van het huis was achttiende eeuws. De gevel met de fraaie Lodewijk XIV lijst werd al eerder genoemd.

Van nummer 44 was niet alleen de kap nog aanwezig, ook de zolderverdieping met de moer- en kinderbalklaag zat nog op zijn oude plaats. Vooral de ruimte, waar de moerbalken werden ondersteund door muurstijlen en korbelen, was uit oogpunt van monumentenzorg interessant. Juist deze onderdelen van de constructie maakten een voorzichtige datering mogelijk: laat vijftiende eeuws.

Het hoekpand, nummer 46, kon geen aanspraak meer maken op historisch waardevolle zaken. Het winkel-woonhuis van omstreeks 1905 werd sinds dat tijdstip enkele malen verbouwd.

De gevels buiten beschouwing latend, 'monumentale restanten' in nummer 40: de kelder, in 42: de kap van het achterhuis en in 44: een gotisch houtskelet en de kap. Zaken die bij het verloren gaan een onherstelbaar verlies inhouden, zijn hier niet bij. Desondanks moet het vernieuwen van de bebouwing aan dit gedeelte van de Langestraat, de 'hoeksteen' met de Langegracht immers, een gemis voor het stadsbeeld worden genoemd. Niet zozeer door het verdwijnen van de panden op zich, dat lijkt duidelijk te zijn geworden. Wel door de afbraak van vier afzonderlijke huizen, in wisselende perioden gebouwd, door architecten die elkaar zelfs niet kenden, die uiteenlopende materialen gebruikten, steeds weer anders toegepast en verschillend gedetailleerd.

Natuurlijk, de architect voor het nieuwe complex heeft geprobeerd om, door hoogteverschillen en een verticale geleiding, de gevels aan te passen aan het stramien van de Langestraat en de Langegracht. Het gebruik van baksteen wijst ook in deze richting. Zonder ook maar iets te willen afdingen op de waarde van deze eigentijdse architectuur, gevreesd moet worden dat de vanzelfsprekende 'eenheid door verschillen' ook in dit gedeelte van de Langestraat is onderbroken en tot het verleden zal behoren.

Gevelwand Langestraat 40-46. Tekening P. de Boer.

Het gotische houtskelet op de zolder van Langestraat 44.

1. Telmerken

Deze komen ondermeer voor in kappen. De afzonderlijke stukken werden beneden gereedgemaakt en in elkaar gepast. Vervolgens werden, per spantjuk, de verschillende onderdelen door het intrekken of inhakken van tekens gemerkt. Wanneer het gebouw zover was dat de kapconstructie kon worden geplaatst, ging deze in losse onderdelen naar boven. Bij het definitief in elkaar zetten kon, door de telmerken, de samenhang van de stukken gemakkelijk worden teruggevonden.

2. Kromstijlen

Tot in de zeventiende eeuw bestonden de 'kapbenen' van de onderste jukken uit gebogen stukken eikenhout. Deze onderdelen werden meestal uit kromgegroeide zware takken vervaardigd.

3. Windverband

In de tijd dat de pannendaken nog niet werden 'beschoten', bezat een dak, zonder het noodzakelijke windverband, onvoldoende stijfheid om harde winddruk te kunnen weerstaan. Het zijn deze schoren, aangebracht tussen de kapbenen en de gordingen, die het schranken van de constructie voorkomen.

Vondsten uit grafheuvels als impuls tot de oprichting van museum Flehite in 1878

J. A. Brongers

In de negentiende eeuw, zeker na de stichting van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden in 1818, neemt in Nederland de belangstelling voor het archeologische veldwerk sterk toe. In de voorafgaande periode was de aandacht voornamelijk gericht geweest op de Romeinse vondsten. Met name de bestudering van het epigrafische materiaal (de inscripties) sloot aan bij de studeerkamer-belangstelling voor de oude wereld zoals die, via de klassieke auteurs, tijdens het toenmalige onderwijs gekweekt werd¹). Klassieke bouwwerken en kunst waren de inspiratiebron voor schilders, schrijvers en bouwmeesters. Rond 1800 veranderde dit; de waardering voor het eigene, het lokale, het landschap in Noord-West Europa nam toe. Impulsen kwamen uit het nationalisme, dat in de loop der 19de eeuw steeds sterker vormen zou gaan aannemen. Een andere, er mee samenhangende, stroming was de Romantiek, die o.a. het schilderachtige in het landschap benadrukte. De waardering voor de, vroeger onordelijk genoemde, eigen middeleeuwse kerkebouw komt op. Gotiek is niet langer, zoals gebruikelijk, een cultureel scheldwoord, in 1820 krijgt het zijn moderne, positieve, betekenis, terwijl dan ook het woord Romaans wordt ingevoerd ter aanduiding van een nog oudere periode in de middeleeuwse kunst. In 1825 wordt een dreigende sloop van het Muiderslot door overheids-ingrijpen voorkomen.

Al in 1808 hield de Utrechtse gentleman-geleerde J. Scheltema (1767-1835) voor het genootschap Felix Meritis te Amsterdam een rede: *Hulde aan de teekenkunst voor de vaderlandsche geschiedenis*. In 1852 wijst de Amsterdamse landschapsschilder P. L. Dubourcq (1815-1873) in een geschrift, uitgegeven ter gelegenheid van de onthulling van het Rembrandt-standbeeld te Amsterdam, ook weer op het belang van de historieschilderkunst²). De literatuur-

historici houden de rede van D. J. van Lennep (1774-1853) in 1827 voor het begin van de Nederlandse Romantiek³). Deze rede, al in 1826 voorafgegaan door een gedicht van gelijke strekking (*Hollandsche Duinzang*), was getiteld: *Verhandeling over het belangrijke van Hollands grond en oudheden voor gevoel en verbeelding*. In het voetspoor van Walter Scott (1771-1832), die met zijn engelse historische romans europees succes had, wees hij op de historische thema's die Nederland te bieden had. De handschoen werd door een reeks auteurs opgenomen; hun verhalen spelen voornamelijk in de middeleeuwen en 16de-18de eeuw; alleen *Hermingard van de Eikenterpen* (1832) door A. Drost (1810-1834) speelt in de vroeg-christelijke tijd rond 320⁴).

Tussen de op 29 augustus 1826 voorgedragen *Hollandsche Duinzang* en de op 26 februari 1827 voorgelezen *Verhandeling* verscheen op 23 december 1826 een door D. J. van Ewijck (1786-1858) ontworpen Koninklijk Besluit aangaande 'het groot belang eener op echte bescheiden gegronde geschiedenis tot aankweeking van burgerdeugd en instandhouding van het nationaal karakter'. Daartoe zouden middelen moeten worden aangewend om de bronnen 'der Nederlandsche geschiedenis te doen opsporen en in het licht te zenden'⁵). De impulsen uit Den Haag leidden in Utrecht op 12 november 1828 tot de oprichting van een provinciale 'Commissie tot het opsporen van Romeinse Oudheden' waarin de al genoemde J. Scheltema een rol speelde⁶).

We gaan nog even naar het centrum van de toenmalige archeologie te Leiden, waar C. J. C. Reuvs (1793-1835), van huis uit classicus en de eerste directeur van het Leidse museum en hoogleraar in de archeologie, zich in zijn inaugurele rede (1819) de vraag stelt: 'wat weten we in ons eigen land van de Hunnen? de bouwers van de tumuli'. Vooralsnog zal hij zich niet met dit probleem bezig houden; een ander, de lokalisering van de

plaatsnamen op het Nederlandse gedeelte van de Peutinger-kaart (een Romeinse reiskaart uit de eerste helft van de 4e eeuw, waarvan een middeleeuwse kopie bewaard bleef), komt eerst aan de beurt. Vroeger had men zich voornamelijk met de teksten op de Romeinse vondsten bezig gehouden en via een soort primitieve etymologie incidenteel namen van de Peutinger-kaart gelijkgesteld met moderne namen; exacte vindplaatsen werden van minder belang geacht. Reuvs stelt nu dat het voor de identificatie van de namen op de Peutinger-kaart noodzakelijk is het gehele ensemble Romeinse vindplaatsen langs de Rijn te vergelijken met alle namen en hun volgorde op de kaart. In zijn tijd was het nog niet mogelijk om in alle gevallen Romeinse vondsten van andere, 'Germaanse', vondsten te onderscheiden, naar de toenmalige mening konden vele grafheuvels best Romeins zijn. Reuvs neemt nu de fundamentele beslissing om centraal een lijst aan te leggen van alle, ook de niet-Romeinse, archeologisch belangrijk te noemen vondsten; dit is het begin van de archeologische documentatie in Nederland. Hij correspondeert met, en reist naar, allerlei mensen in den lande om vondsten en vondstomstandigheden zo goed mogelijk te beschrijven en ze, zo mogelijk, voor zijn museum te verwerven. In 1835 sterft Reuvs, maar de documentatie wordt onder zijn opvolgers C. Leemans (1809-1893) en L. J. F. Janssen (1806-1869) voortgezet en in 1845 in boekvorm, met een kaart, uitgegeven⁷).

De algemene culturele tendens die de belangstelling voor het landschap stimuleerde, leidde, met de prikkels uit Leiden, tot boekjes met titels als 'wandelingen tot opsporing van oudheden' waarin in de vorm van een voettocht landschappen met hun historische inhoud beschreven worden.

'De krachtige gravers langzaam wegzinkende in den schoot der aarde en den ouden Thor donderde en bliksemde in den stormachtigen hemel boven onze hoofden; het rammelen der doode takken in het dennenwoud, alsof de geraamten der oude helden daár om ons heen waarden.'

Tekening van de opgraving op 20 oktober 1862 op het landgoed Moersbergen onder leiding van dr. L. J. F. Janssen en in tegenwoordigheid van ds. de Leu, predikant te Werkhoven, die goed op de hoogte was van de plaatselijke omstandigheden. Ook mr. C. Kneppelhout en A. Ver Huell waren daarbij aanwezig. De laatste maakte voor zijn gastheer, mr. Kneppelhout, deze tekening (Dyserinck, 1907, blz. 59).

Een en ander leidt er ook toe dat er naast het centrale museum, provinciale en lokale musea ontstaan. In 1837 wordt een museum in 's-Hertogenbosch gesticht, in rap tempo volgen Utrecht en Dordrecht (1842), Nijmegen (1850), Assen (1854), Leeuwarden (1855), Arnhem (1856), Maastricht (1863), Leiden (1869), Barneveld (1875) en Heerlen (1877).

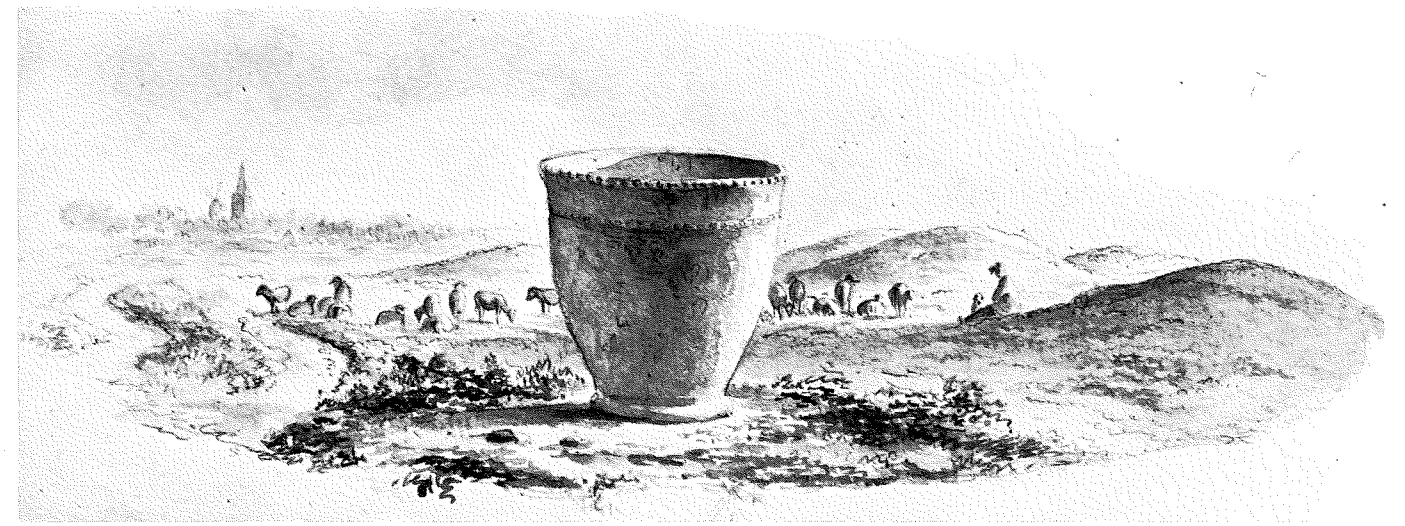
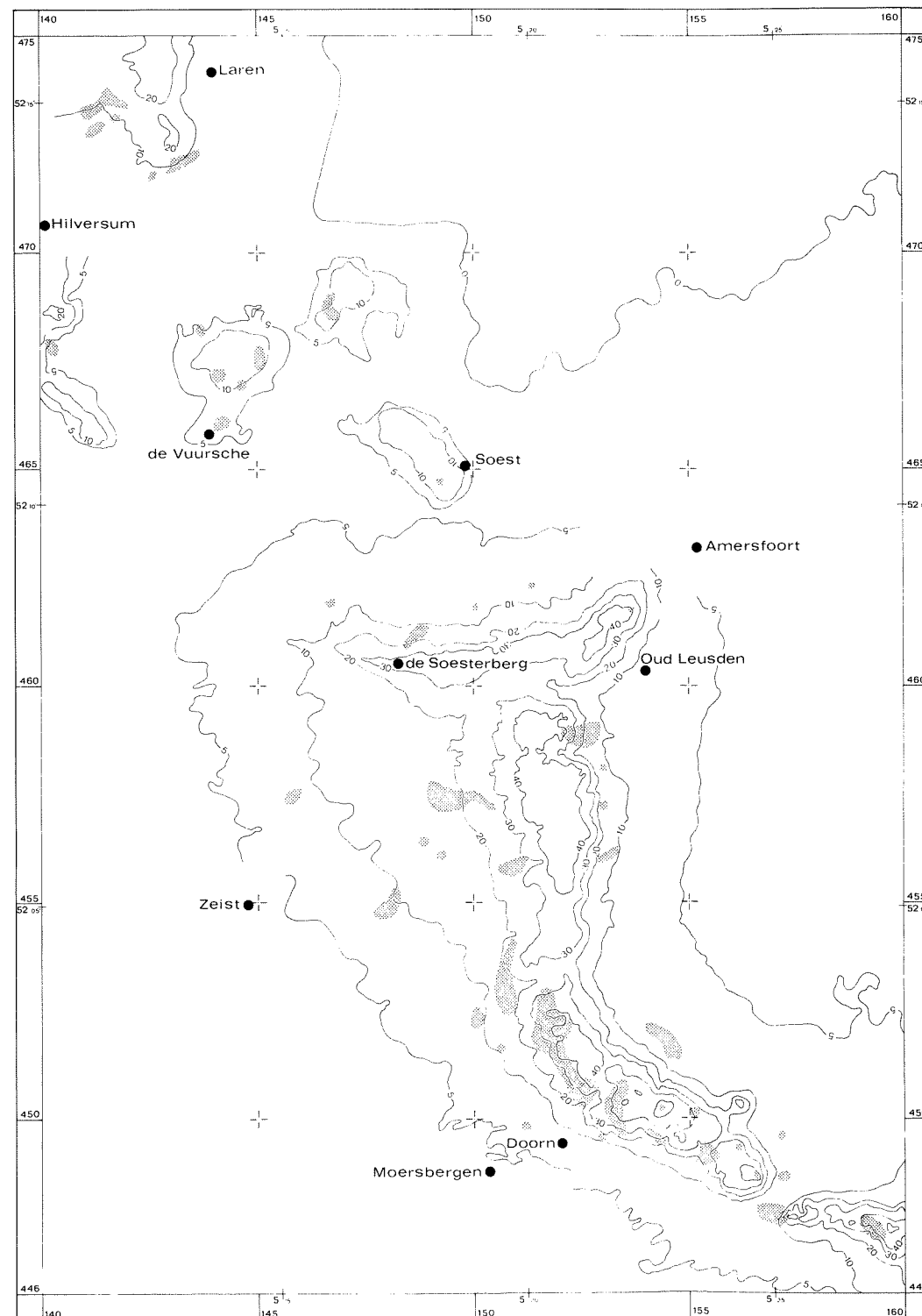
In 1834 graaft Reuvs voor het eerst in een grafheuvel: de Wittewijvenbult bij Gorssel. Het uitgebreide, bewaard gebleven, verslag bevat tekeningen van plattegronden en doorsneden. In hetzelfde jaar laat Reuvs de ligging van een aantal grafheuvels bij Remmerden in de buurt van Rhenen opmeten. Zijn plotselinge dood in 1835 verhinderde de publikatie van beide projecten. Hierna neemt voornamelijk L. F. J. Janssen de zorg voor de centrale Nederlandse vondstdocumentatie en opgravingen over; Leemans gaat de Egyptologische kant op. Over Janssen's opgravingstechniek en waarnemingsvermogen weten we nog niet veel. Zijn, vrij aanzienlijke, litteraire nalatenschap⁸) is op dit punt nog onvoldoende geanalyseerd; de indruk is dat hij voor die tijd behoorlijk werkte. Voor ons verhaal is tenslotte van belang te weten dat de afdeling Nederland te Leiden na Janssen verzorgd werd door W. Pleyte (1836-1903). Van huis uit was Pleyte Egyptoloog, maar Leemans dwong hem zich bezig te houden met Nederland, een taak die hij plichtsetrouw vervulde zonder echter de kwaliteit van zijn beide voorgangers te bereiken.

Wij hebben nu het decor geschetst waartegen de opgravingen in grafheuvels rond Amersfoort in 1877/1878, die aanleiding gaven tot de oprichting van het museum Flehite, gezien moeten worden. Brunsting heeft een algemeen overzicht van de geschiedenis van het Nederlandse grafheuvelonderzoek gegeven⁹), wij beperken de blik sterk en we wenden ons thans tot de Utrechtse heuvelrug, de ruggegraat van de streek Flehite, en de daarmee direct samenhangende andere zandgronden rond Hilversum en Laren. We zien daar een verrassend continue reeks van uitingen van belangstelling voor grafheuvels. De belangstellenden muntten niet uit door belangrijke theoretische inzichten of door superieure opgravingsmethoden. In feite worden de 'urnen' als aardappels gerooid. Aanwijzingen van de professionelen om het anders te doen zijn er nauwelijks; zij komen hooguit om een schetsje en een notitie van de vondst te maken. Men iets verwijten kan men niet: door het hele land wordt in de negentiende eeuw bij de aanleg van kanalen, spoorlijnen, vestigingen en grote civiele werken gegraven en ze kunnen dit, geheel alleen staand, niet aan.

Na de publikatie van J. Scheltema in 1833 over 'een oud altaar (dolmin) of een naar een hunebed zweemend overblijfsel' bij de Vuursche, signaleren we de eerste activiteiten in grafheuvels rond hetzelfde dorp. Hier was in 1837 Willem Moll (1812-1879), de latere hoogleraar kerk-geschiedenis te Amsterdam, predikant geworden. Rond 1841/42 verrichtte hij samen met zijn vriend Henri Berns, predikant te Renswoude, enig onderzoek in de grafheuvels rond zijn standplaats¹⁰). Hij vond een urn en hij legde zo de grondslag voor een collectie oudheden, die na zijn dood in het Rijksmuseum te Leiden kwam. Hij beperkte zich niet tot deze omgeving, in 1844 groef hij of nam hij deel aan een grafheuvelonderzoek te Gortel¹⁰), wellicht in samenwerking met H. G. Haasloop Werner (1792-1864), die de Veluwe tot werkterrein had, en A. Brants, die nog met Reuvs in de Wittewijvenbult te Gorssel gegraven had. Moll's contacten met het museum te Leiden lopen via C. Leemans met wie hij bevriend raakt¹¹).

Dan komt Janssen naar onze streken. In 1851 onderzoekt hij een grafheuvel te Laren in het Gooi en hij vindt een, met grove kwartskorrel gemagerde, urn welke naar Leiden gaat¹²). Hij heeft hier contact met A. Perk (1795-1880), de Hilversumse notaris, die in 1855 schrijft al twintig jaren nu en dan opgravingen te verrichten¹³). Een rapport over een onderzoek in 1855 laat Perk vergezeld gaan van een schets van de vondsten en plattegrond van de heuvel. Onze blik gaat nu iets zuidelijker: naar Doorn. In 1853 wordt hier 'op last en in het bijzijn van eenige leden' der familie Munter, die huis Doorn bewoonde, in een grafheuvel gegraven die 20 minuten ten noorden van de kerk van Doorn ligt, dicht aan de provinciale grindweg Doorn-Amersfoort¹⁴). In het centrum worden twee potjes, gevuld met beenderen gevonden. 'Zij bestonden uit bruinachtige, licht gebakken aarde, die met brokjes gestoten kwarts vermengd was'. In 1861 komt Janssen in

In kruisarcering zijn op deze kaart de tot 1980 geregistreerde grafheuvelgroepen in de omgeving van Amersfoort aangegeven. Rond de op deze kaart vermelde plaatsen vonden reeds in de 19de eeuw verkenningen plaats.

J. van Ravenswaay (1789-1869)(?), Urn in het grafheuvelveld de Zeven bergjes bij Hilversum. Op de achtergrond het kerkje van Laren. Pentekening/aquarel. Privé collectie.

Moersbergen onder Doorn op verkenning; van een grondeigenaar krijgt hij toestemming om een jaar later in twee heuvels te graven als de bomen eraf en verkocht zijn.

Nu Janssen niet kan graven bezoekt hij in de buurt een stuk akkergrond, waar al het jaar daarvoor het bos gerooid was. 'Op dezen grond, die nog bijna onbegroeid was en op welks wit zand elk ander voorwerp zoo ligt bemerkbaar is, zocht ik, of er niet wellicht sporen van vroegeren kultuur te vinden waren. En dit onderzoek werd boven alle verwachting beloofd. Ik vond hier, vooral op de plekken waar blijkbaar een heuvel geslegt was, in korte tijd p.m. 100 oude scherven van aardewerk, die kennelijk van p.m. 30 onderscheiden potten of urnen afkomstig waren. Deze waren deels van het grove, ruw karakter; van onbestemde bruine kleur en zwart op de breuk, merendeels slegt gebakken, hetwelk voor Oud-Germaansch gehouden wordt; hiervan wel 10 onderscheiden soorten; voorts aller ook van beter bewerkt en hard gebakken aardewerk, bruin, rood, geel, aschgrauw en wit van kleur, alles eene vaak betere techniek verradende, maar te klein of fragmentarisch om met zekerheid te zeggen of het van frankische of romeinse fabriek was'. Hij vindt ook 'kleine brokjes tras van Niedermendig' en een fragment van een 'handmolen-schijf'. 'Deze strekten mede ten bewijs dat de Niedermengsche groeven, door de Romeinen geopend, hier hunne producten geleverd hadden'. Uit de notities van Janssen blijkt dat hij rond 1840 ook al, samen met de heren d'Ablaing, in een grafheuvel te Moersbergen scherven gevonden had die 'allerduidelijkst Oud-Germaansch van afkomst waren'¹⁴.

Op 20 oktober 1862 wordt er door Janssen te Moersbergen gegraven met 4 arbeiders en in tegenwoordigheid van mr. C. Kneppelhout van Sterkenburg (1818-1885), broer van Klikspaan, de schrijver van 'Studententypen'. Ook mr. A. W. M. C. Ver Huell (1822-1897), illustrator van 'Studententypen' onder het pseudoniem O. Veralbij, woont het evenement, dat 'van 10½-3 uren' duurt, bij. 'De eene heuvel was p.m. 1.50 el (= meter) hoog en p.m. 10 breed, de andere 0.50 hoog en p.m. 4 el breed. In den grootsten twee sleuven gegraven van 1.5 breed en 3 à 4 el lang. Tot op de diepte van 1 el zuiver opgestoven zand; daarna ½ el zand vermengd van eenige vergane heide en zeer enkele houtskolen, alsmede kleine brokken potscherven, waarvan eenige op Oud-Germaansche geleken, zwart van binnen, bruin van buiten en ruw bewerkt, de ander hard gebakken en meer op romeinisch of frankisch gelijkend; één randstukje van een klein, tamelijk fijn bewerkt en hard gebakken kommetje behoort onder den laatste. De kleinere heuvel leverde bijna dezelfde verschijnselen. Het scheen mij toe dat deze nooit tot begraafplaatsen gediend hadden, maar dat de bodem, waarop die heuvels waren opgestoven, in zeer ouden tijd, bijzonder bewaard geweest was, en zulks misschien zich ver Zuidwaarts uitstreckte tot aan de plek waarop vorig jaar door mij zoo vele scherven gevonden zijn'¹⁴.

In 1861 maakt David Koning (1820-1867), sinds 1840 muziek-onderwijzer te Amsterdam een wandeling over de heide¹⁵. Hij heeft, zo schrijft hij aan J. H. van Lennep te Zeist, bij zijn excursies altijd de kaart no. 32 van het Topografisch Bureau van het Ministerie van Oorlog bij zich¹⁶. P. L. Dubourcq, die hier geschilderd had, had hem op het bestaan van 'Germaansche' grafheuvels op de heide tussen Zeist en Soest

gewezen. Dubourcq was een leerling van Jan van Ravenswaay (1789-1869) geweest; van deze laatste is in de collectie Bodel Nijenhuis (UB, Leiden) een stilleven met urnen bekend¹⁶. Een andere leerling van Van Ravenswaay is James de Rijk (1806-1882)¹⁷, die enige illustraties voor het boek 'Hilversumsche Oudheden' van Janssen heeft verzorgd.

Met behulp van een plaggenstekende landarbeider en enige spoorweg-arbeiders graaft Koning in een grafheuvel of terp waarvan hij vermoedt dat die wel 20 eeuwen oud kan zijn. Hij vindt houtskool, verbrande beenderen en enige stukjes geoxydeerd koper of brons. 'Voor zoo ver ik heb kunnen nagaan lagen die voorwerpen op eene laag blank zand welke wederom op den oergrond was uitgespreid worden'; een prachtige beschrijving van het podzol-profiel¹⁸! Hij vindt geen potten of scherven en hij gelooft dan ook 'dat het tijdperk of volk waartoe die liken behoorden volstrekt niet tot de Pottenperiode behoort maar oneindig vroeger te stellen is; vermoedelijk behooren deze graven in de bronzen periode thuis en alzoo op ééne na de oudste welke ons bekend kan zijn'. L. Th. Moesveld, onderwijzer te Soesterberg, kreeg van een en ander de lucht, hij vertelde het aan ds. J. J. Bos (1817-1913), die op zijn beurt de burgemeester van Soest P. Gallenkamp Pels inlichtte. David Koning werd door deze burgemeester ter verantwoording geroepen en hij moest zijn vondsten bij het gezag inleveren¹⁵.

De in Rotterdam geboren David Koning was een in de aanzienlijke kringen van Amsterdam gevierd pianoleraar. Daarnaast had hij interesse voor etymologie, oude talen en natuurwetenschappen. Zijn ex libris vertoont een wapenschild met de harpspelende Koning David. Het randschrift luidt: 'L'art c'est la vie; la nature c'est la mort';

het verwoordt prachtig zijn activiteiten op de heide¹⁹). Hij had o.a. contacten met Multatuli (1820-1887) en met diens uitgever d'Ablaing, een lid van de familie die in de omgeving van Doorn ook al belangstelling voor grafheuvels vertoonde.

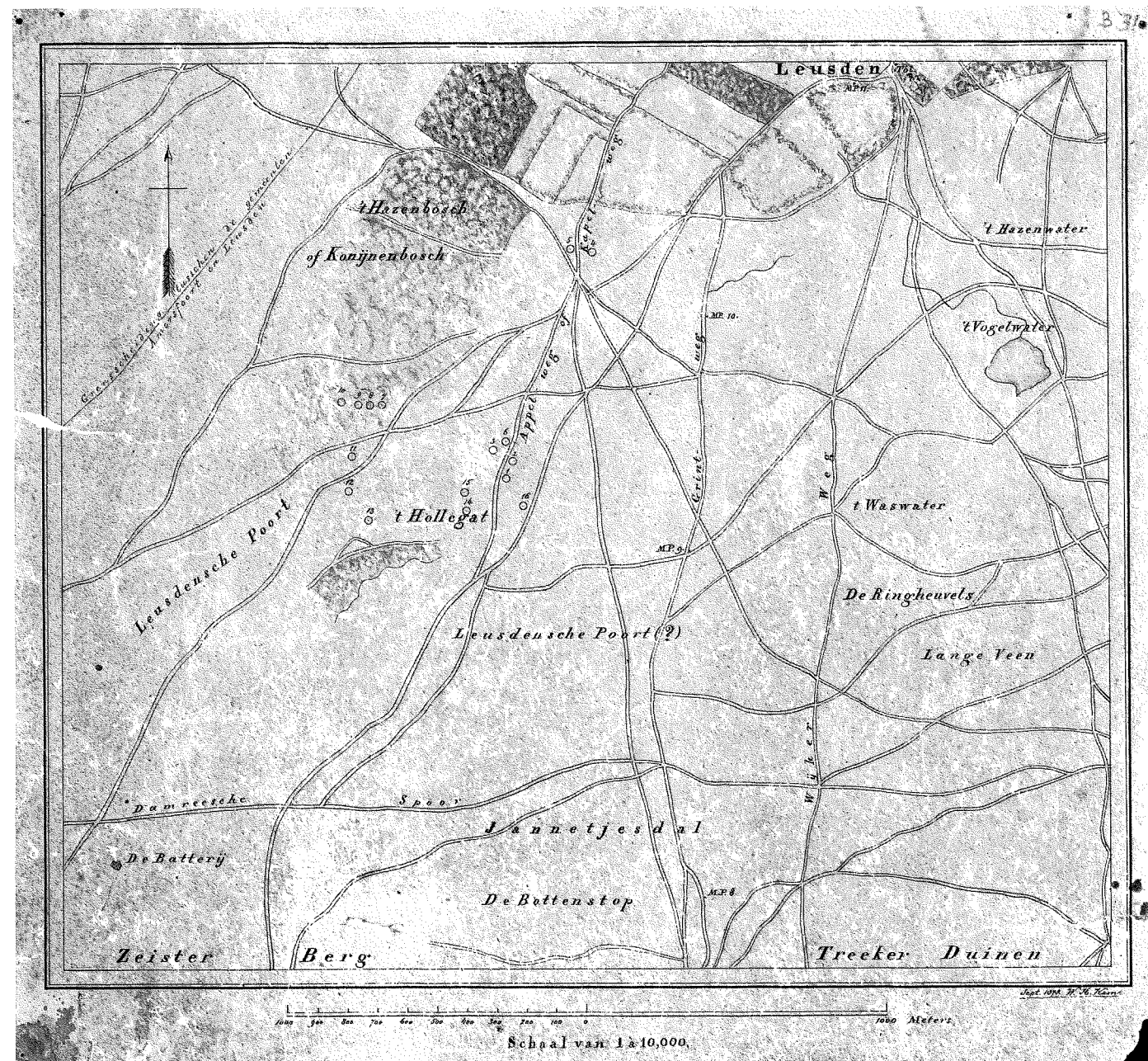
Ds. Bos vraagt in augustus 1862 vergunning aan de burgemeester om in de heuvels rond het Wittemansveen, hij ziet een verband met witte wijven, te mogen graven¹⁵). De vergunning wordt hem verleend mits de vondsten in het gemeentehuis worden gedeponeerd en eigendom van de gemeente worden; achteraf zou beoordeeld worden of eventuele kosten ten laste van de gemeentekas gebracht zouden kunnen worden. In september en oktober 1862 en augustus 1863, totaal 6 werkdagen, worden 12 heuvels doorzocht. Hij vindt 'scherven van urnen, in de zon gedroogde, maar ook in meerdere of mindere mate doorbakken urnen, en daarin, of daarnaast asch, houtskool en splinters van beenderen'. In twee heuvels vindt hij stukjes brons, waarvan één een brokje van een Romeinse 'fibula' (gesp) bleek te zijn²⁰). Tenslotte ook nog, maar even onder de buitenkant der zode, het bovengedeelte van een zwaard; het was sterk geoxydeerd en binnen een paar jaar geheel verteerd. Alleen de 9de heuvel leverde een bijna complete urn op. Uiteindelijk blijken de vondsten gewoon bij hem thuis te zijn als L.J.F. Janssen en later Janssen en W. Pleyte hem bezoeken om ze te zien. Pleyte maakt in 1870 van de bijna complete, 'zeer grof met kiezels doorbakken', urn een tekening¹⁶). Daar het gemeentebestuur in het geheel geen belangstelling toont voor de oudheden neemt Bos ze, na zijn emeritaat in 1892, mee naar Amersfoort. Hij schenkt ze in 1896 aan het Oudheidkundig Museum Flehite 'waar ze natuurlijk te huis behooren, en goed bewaard zijn'. In 1871 graaft Pleyte nog in de omgeving van Soesterberg: 'verschillende heuvels werden omgezet, doch er werd niets gevonden'²¹).

Grafheuvelgroep bij het Wittemansveen (Soest).

Tekening door L.J.F. Janssen naar aanleiding van het onderzoek van David Koning in 1861.

We naderen nu de gebeurtenissen die direct aanleiding werden voor de stichting van ons museum; echter eerst een intermezzo. In 1841 was C. A. Nairac (1815-1883) burgemeester van Barneveld geworden, hij zou dit tot zijn dood blijven. In 1869, het jaar van de dood van Janssen, wordt daar bij bosinplant een vroeg-middeleeuws grafveld op de Beumelerberg bij toeval ontdekt en opgegraven²²). Nairac heeft hierover nog even contact met Janssen, maar het meest met diens opvolger W. Pleyte; Nairac en Pleyte worden echte vrienden. In 1875 richt Nairac in Barneveld een museum voor oudheden en lokale historie op, terwijl hij in 1878 een boekje over de geschiedenis van Barneveld en omstreken laat uitkomen.

In 1875 was W. F. N. van Rootselaar (1834-1900), na een priesteropleiding, assistent bij de Franciscus Xaveriuskerk aan 't Zand te Amersfoort geworden²³). In 1876 werd hij tevens benoemd tot waarnemend gemeente-archivaris van dezelfde stad. In 1877 werd er, net als in 1977, kennelijk enige aandacht besteed aan de bekende oorkonde uit 777 van Karel de Grote waarin voor het eerst naast een aantal andere toponymen, sprake is van Lisiduna (Leusden) en de gouw Flehite. De eerste notities in het notulenboek van de vereniging Flehite maken hier tenminste een toespeling op. Omdat Amersfoort pas 250 jaar later voor het eerst genoemd wordt zal het wel niemand verbazen dat Leusden op van Rootselaar grote aantrekkingskracht uitoefende²⁴).

Kaartje in 1878 vervaardigd door de Amersfoortse stadsarchitect W. H. Kam met de ligging van de grafheuvels op de Leusderberg. Collectie Flehite.

Uiteindelijk namen op zaterdag 10 augustus 1878 van Rootselaar, A. M. Kolléwijn Nz samen met en 'aangespoord door den Oudheidkenner bij uitnemendheid' mr. C. A. Nairac het besluit 'alles in het werk te stellen om de daar aanwezige tumuli wetenschappelijk te onderzoeken'. Kolléwijn, leraar aardrijkskunde en geschiedenis aan de Hogere Burgerschool te Amersfoort, verzocht aan de Meentgraaf van de Leusderberg de benodigde vergunning. Deze verkregen de heren op 14 augustus 'onder voorwaarde dat de door hen te maken gaten weder behoorlijk gedigt worden'. Ook werd hen de toezegging gedaan dat een dergelijke vergunning niet aan anderen verleend zou worden; zij mochten voorts alles wat gevonden werd voor de gemeente Amersfoort in

bezit nemen, 'alleen eigenlijk gezegde schatten uitgezonderd, welke tusschen de vindsters en de eigenaars gelijkelijk zullen worden verdeeld'.

Op 28 augustus 1878 werd er gegraven. Naast de reeds genoemde heren waren aanwezig: W. A. Croockewit, wethouder van Amersfoort en A. A. J. van Rossum, redacteur van het 'Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht'. Nairac zou de wetenschappelijke notities maken.

Er werd in twee heuvels gegraven. In één vond men twee urnen met kringvormige versieringen aan de bovenrand. Deze liet men zitten omdat het beter was te wachten tot alles gedroogd was. Vlak onder de kruin vond men nog een urn en een voetje van een

urn. In de tweede heuvel vond men, weer vlak onder de kruin, een urn, 'die voor Saksisch werd aangezien' en onder een kei een grote urn. In beide heuvels werden veel stenen, beenderen en lijkenas, al dan niet in hoopjes, gevonden. Beide heuvels liet men verder, omdat het een proef was, rusten.

Het interessantste object, lijkt ons, was wel het volgende van die dag. Het was een rechthoek (12.50 x 6. — m) 'omringd — en op een paar plaatsen in de breedte doorsneden — van aarden walletjes ter hoogte van ± 0.75 m'. Het lag bij het Holle Gat aan het Driebergse spoor. 'De vorm, eenige sporen van asch, schijnbaar van een haardvuur afkomstig en het overblijfsel van een oude waterput in de nabijheid, maken het vermoeden niet onwaarschijnlijk, dat hier vroeger

een huis, schuur, of schapenstal kan bestaan hebben, waarvan de walletjes de plaats der fundeering van muren of schotten kunnen aanwijzen. Enige gravingen brachten geen nader licht'. In de volgende verslagen wordt er ook niet nader op teruggekomen; het zou wel eens een spoor kunnen zijn van het in de 18de eeuw verlaten Leusden, waaraan nu alleen nog kerk en kerkhof herinneren.

Tot slot van deze eerste opgraaftag wordt er nog een grafheuvel aangesneden, er wordt niets gevonden. De heren besluiten, gezien het gevorderde uur, het onderzoek voorlopig te stoppen. Al het gevondene wordt zeer zorgvuldig verzameld en meegenomen om ten Raadhuijs bewaard te worden als begin van een museum.

Op 2 september 1878 wordt er tijdens een vergadering in het Raadhuis een 'Commissie tot het wetenschappelijk onderzoek van de Tumuli op de Leusderberg' gevormd. Naast de oorspronkelijke heren zijn nog 10 anderen lid geworden. Rootseelaar wordt voorzitter, Kollewijn ondervoorzitter/penningmeester en van Rossum neemt het secretariaat op zich. De leden betalen over 1878 minimaal f 5,—; meer is echter welkom. Ook het eigenlijke werk wordt verdeeld: het toezicht op de gravers; het in ontvangst nemen van de voorwerpen; en het noteren van de vindplaats, zoveel mogelijk met hoogte of diepte. Het inpakken, het in het rijtuig plaatsen en de zorg voor de 'onontbeerlijke verversingen' worden gecombineerd.

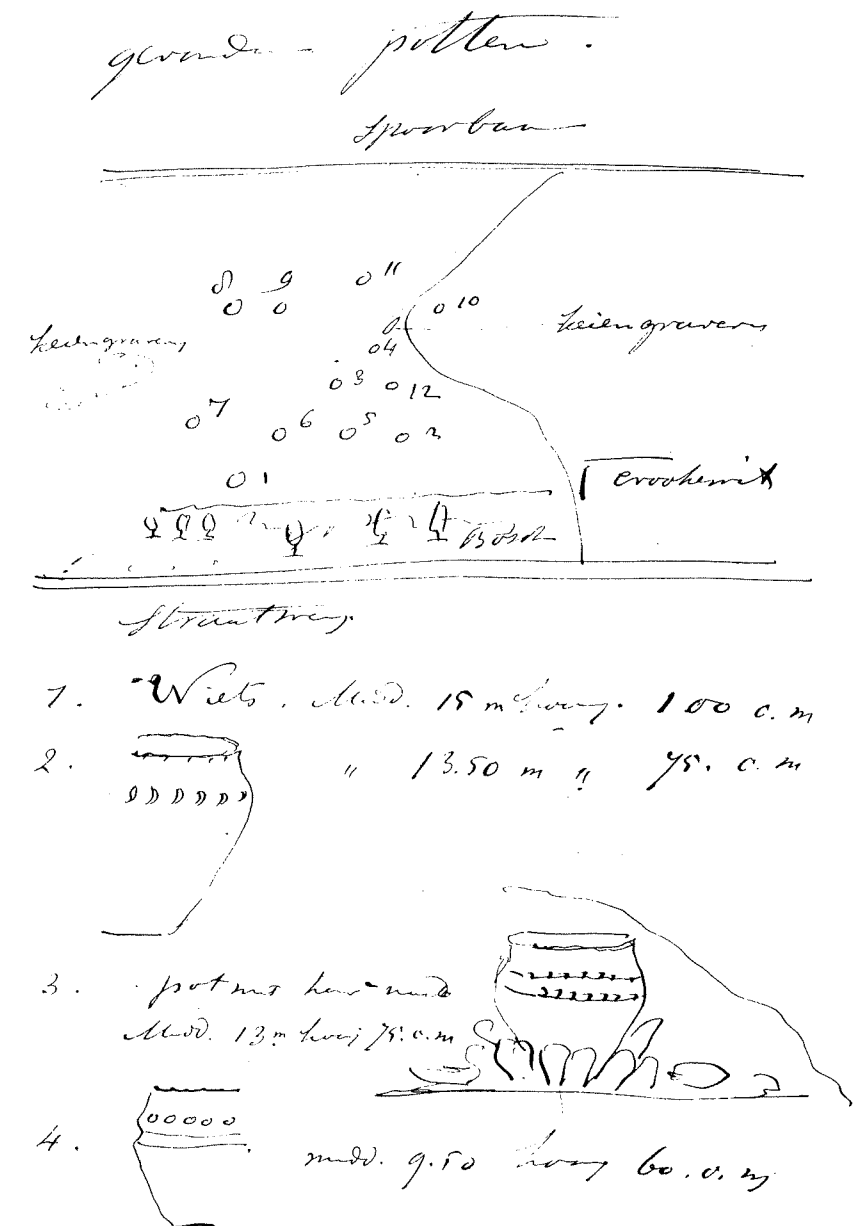
Ondertussen vervaardigt de Amersfoortse stads-architect W. H. Kam een kaartje met de ligging van de grafheuvels en op 11 september en 2 oktober 1878 vinden de volgende campagnes op de Leusderberg plaats.

In 1879 verleggen zij het doelgebied; tussen 30 oktober en 24 november 1879 wordt er onder de gemeente Soest gegraven bij de Hofstede Kampoord, vlak aan de straatweg Amersfoort-Utrecht. Van Rootselaar schrijft enthousiast aan Nairac²⁵): 'Na diverse pogingen hebben wij gevonden de Grootvader van alle mogelijke Urnen, den Pot der Potten, den Koning van het Pottendom'. Over de prospectie-methoden: 'In een heuvel doen wij peilingen. Aan het eene eind zakt mijn boorijzer in den grond als in rijstebrij. Op het andere eind blijft het ijzer steken'. En dan: 'Heel voorzichtig gegraven. Jawel, daar kwam Sinjeur aan. Heel netjes doorgewerkt, langzaam aan. Singulier rondom den Urn allemaal keien, ter grootte van een halve hand. Daar zat hij mede vast. Eindelijk staat hij ontdaan van keien en zand los op den bodem. Een Urn als een botervat, altijd een vierdel. Twee mannen zullen hem het Negentiende Eeuwse vrijheidslicht doen aanschouwen en uit zijn graf op de oppervlakte brengen. Een, twee... jawel, daar valt de Urn in stukken uit elkaar. Tegen de XIXde niet bestand'. Tenslotte nog een nadere beschrijving van de vondst.: 'De dikte van den bodem is zeker twee vingers. Het is hetzelfde werk als wij er al een hebben: zwarte klei met witte steentjes, zoover ik kon nagaan zonder ornament'. Met inventaris-nummer Ca 25 siert hij nog steeds onze museumcollectie. Wegens de felle koude wordt voor 1879 het onderzoek gestopt en op 31 december 1879 vindt er weer een vergadering van de commissie plaats. Er blijkt contact te zijn geweest met W. Pleyte uit Leiden, deze heeft de urnen uit Leusden schoongemaakt en gerestaureerd. De commissie wordt omgezet in een 'Commissie voor het verzamelen van Oudheden uit Amersfoort en omstreken'.

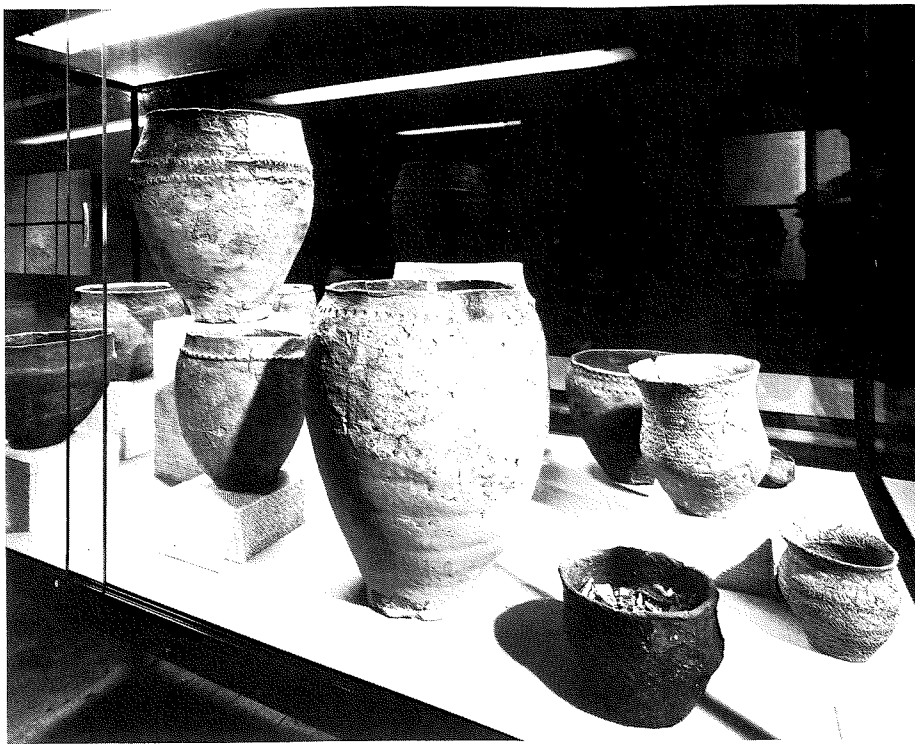
In 1880 gaat men verder. Eerst de voormalige radbraakplaats op de Zeven boompjes. Op enige schedelfragmenten na werd er niets gevonden. Op 11 mei 1880 weer naar grafheuvels; nu in de bossen van de heer Groen van Waarder uit Amsterdam bij Soest aan de weg Amersfoort-Utrecht: 4 tumuli, geen 'resultaat'. Op 25 mei te Soest in de heide tegenover het station. 'Waarschijnlijk zijn die heuvels dezelfde, waarin reeds vroeger door den Wel Eerw. Zeer Gel. Heer Bos, Predikant te Soest en den Hoogleraar W. Moll een onderzoek is ingesteld. Aan bijna alle heuvels, daar gelegen, is het duidelijk zichtbaar, dat zij reeds aan een of andere bewerking onderworpen zijn geweest'. Op 2 juni wordt er weer bij Kampoord gegraven en op 19 juli 1880 weer in Soest tegenover het station. Het opgravingsseizoen wordt op 21 september gesloten met een onderzoek te Zeist op de plaats van het militaire kamp na het vertrek van de mineurs. Bij dit laatste onderzoek is een gast, H. Luther uit Manimorency bij Parijs, aanwezig.

Er was in de aanloopperiode veel materiaal verzameld en zo kon men op 1 november 1880 een museum, waarin Pleyte de oudste oudheden geordend had, voor het publiek openstellen. Naast hoogwaardigheidsbekleders als het College van B. en W., de raadsleden en de Commissaris des Konings van Utrecht, kwam er al direct een Zweeds archeoloog op bezoek. Deze, dr. H. Stolpe van het Koninklijk Museum te Stockholm, tekende verscheidene voorwerpen. Stolpe had in Zweden o.a. een deel van Birka, een nederzetting vergelijkbaar met ons Dorestad, opgegraven, en in het museum waren toen al vondsten, gedaan in de winter van 1879/80 op de plaats van het voormalige Dorestad, aanwezig²⁶).

De lezer heeft nu een indruk van de culturele context waarin de stichting van ons museum tot stand kwam. We zien een groep personen die allen in de 30-er jaren in Leiden aangekomen waren: Moll (1830), Nairac (1833), Kees Kneppelhout (1837) en Ver Huell (1840). Via via kennen ze elkaar en onder leiding van de in 1835 in het Leidse museum gekomen Utrechtenaar Janssen vormen ze een archeologisch correspondentienet. Moll, de oudste, heeft betere contacten met de in 1826 in Leiden aangekomen Leemans. Pleyte, in 1855 in Leiden aangekomen, neemt een deel van deze erfenis over. In 1833 kwam ook Nicolaas Beets (Hildebrand) (1814-1903) in Leiden aan; in zowel 'de familie Kegge' als in 'Gerrit Witse', beide verhalen in de 'Camera Obscura', worden toespelingen gemaakt op 'het museum van onbekende historie' en de 'vele' Leidse oudheidkundigen. Tot dezelfde kring behoort ook Bakhuizen van den Brink (1810-1865), aangekomen in 1831, de latere Rijksarchivaris. We zien een andere groep: Koning, Dubourcq, Van Ravenswaay en De Rijk, die via Perk en J. H. van Lennep toch weer bij Janssen komen en tenslotte Van Rootselaar die via Nairac in contact met Pleyte komt. Pleyte maakt Van Rootselaar lid van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden²²). Misschien staat deze, in 1766 opgerichte, Maatschappij, waarvan de doelstelling, naast de beoefening der Nederlandse taal- en letterkunde ook die der Vaderlandse (cultuur)geschiedenis is, mede met de *Verhandeling* van D. J. van Lennep op de achtergrond bij de belangstelling der Leidenaren; feit is dat in de loop der jaren vele archeologisch belangstellenden en archeologen lid werden.

Bladzijde uit brief van W. Pleijte aan W.F.N. van Rootselaar d.d. 5 juni 1880 met een schetskaartje van het grafheuveld bij de hofstede Kampoord aan de straatweg Amersfoort-Utrecht. Linksonder ziet men een afbeelding van de 'grootvader van allemogelijke Urnen, den Pot der Potten, den Koning van het Pottendom.'

'De Pot der Potten', midden voor in de huidige opstelling.

In het laatste kwart van de 19e eeuw, tussen 1877 en 1902, geeft Pleyte het onvoltooid gebleven tweede overzicht van de Nederlandse oudheden uit²¹); dit is voorzien van afbeeldingen en een verspreidingskaart met een geologische ondergrond. Het bevat de oogst bijeengegaard via het door Janssen en Pleyte opgebouwde correspondentennet en, hoewel er veel valt af te dingen op de beschrijvingen en wijze van lokalisering van de vondsten, geeft het toch een goed overzicht van de verscheidenheid van het Nederlandse materiaal.

Tot slot iets over het chronologisch perspectief waarbinnen de door ons beschreven werken. We zien dat Janssen een technologisch chronologisch argument gebruikt als hij zegt dat beter gefabriceerde potten uit later tijd of een hogere cultuur (Romeins of Frankisch) stammen. Het goed gefabriceerde, niet-Romeinse, aardewerk moet Germaans zijn. Daarnaast onderscheidt Janssen het bruine, slecht gebakken aardewerk met de grove kwartskorrels, onze Hilversum-Drakestein urnen uit de bronstijd²⁷); hij noemt ze Oud-Germaans zonder zich evenwel uit te laten over hoeveel ouder.

Nairac, in navolging van Pleyte, noemt in de notulen een stuk keramiek uit een na- bijzetting in een grafheuvel op de Leusderberg Saksisch; dit kwam ook mooi in de richting van de oorkonde van 777. Pleyte noemde datgene wat wij tegenwoordig Bekeraardewerk (Neolithicum) noemen gele Saksen²⁸); de 'Hunnebedden' schreef hij toe aan de Kelten.

Elders ziet Nairac een verband tussen de wijze van bijzetten in de Leusder en Soester grafheuvels en die in de 'Hunnebedden'²⁹). Het is nl. opmerkelijk hoe vele beschrijvingen van de Amersfoortse heren er op wijzen dat de in deze streek onderzochte grafheuvels gekenmerkt worden door de aanwezigheid van veel in verband geplaatste stenen, hoe zelfs een urn in een 'nest' van stenen is geplaatst. Dit is later

door A. E. van Giffen (1884-1973) ook opgemerkt bij zijn onderzoek op het landgoed Drakestein te de Vuursche in 1927; een vergelijkbaar nest is in het urnenveld van Drouwen in Drenthe gevonden³⁰).

Koning schijnt de klassieke auteurs te volgen als hij denkt aan 2000 jaar geleden, toch houdt hij oudere tijden voor mogelijk. D. J. van Lennep spreekt in zijn *Verhandeling* van 1827 over 'De oudste geschiedenis van Holland, vastgehecht aan het beroemde tijdperk der Romeinen, ...'. Het korte chronologische perspectief van de toenmalige schrijvende intellectuelen komt ook tot uiting in de keuze van de tijd waarin de verschillende historische romans spelen, geen heeft de eigenlijke prehistorie tot onderwerp.

Van Rootselaar schrijft, in het voetspoor van Janssen³¹): 'Bij die gravingen (op de Leusderhei) toch werden Urnen gevonden, die uit de grofste grondstof vervaardigd van de eenvoudigst mogelijke bewerking getuigen. Wie zijn de vervaardigers van die Urnen geweest? Waren het de Celten, een niet-Germaanse, of de Cimbren, een Germaanse volksstam? Of hebben wij aan nog vroegere bewoners, aan een voorhistorisch volk, te denken? De Noordsche Oudheidkundigen onderscheiden naar den aard der door hen gevonden voorwerpen een steenperiode, opgevolgd door een koper of bronsperiode, na welke een ijzerperiode wordt aangetroffen. Misschien zal hetzelfde op de eerste bewoners dezer streken zijn toe te passen'.

Bij Pleyte gaan dit soort embryonale gedachten over een mogelijk lange chronologie weer teloor, de korte chronologie zou nog lang te Leiden, ook tijdens J. H. Holwerda (1873-1951), en vogue blijven³²).

Wat heeft nu al dit werk van de liefhebbers in de beschreven periode opgeleverd? In de eerste plaats een verkenning van de Utrechtse heuvelrug op het voorkomen van grafheuvelcomplexen en de bewustwording van het bestaan daarvan in professionele kring. Ten tweede het ontstaan van belangrijke collecties bodemvondsten waarin al in de door ons beschreven periode de slecht gebakken en met grove kwartswortel gemagerde Hilversum-Drakestein keramiek opviel, en hier te lande gedachten liet opkomen omtrent een lange chronologie. Van dit soort keramiek bezit ons museum een fraaie typecollectie.

Nadat men op deze wijze een idee over de verspreiding en de inhoud van de grafheuvels had verkregen zou een volgende generatie, met name onder leiding van A. E. van Giffen, zich gaan bezighouden met de bestudering van de inwendige structuur³³) van de heuvels³⁴).

Literatuur:

- Boone, W. J. de, 1958: Geestdriftig bericht over een opgraving op de Soesterheide in 1879, *Westerheem* 7, 50-54.
Boone, W. J. de, 1962: Een amateur-archeoloog op de Soesterhei in 1861, in: *Weerklank, opstellen over de geschiedenis van Amersfoort e.o.* (= Publikaties Vereniging Flehite 1), Amersfoort, 7-13.
Boone, W. J. de, 1970-71: An Early Mediaeval Grave-Field on the Beumelerberg near Garderen, Province of Gelderland, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 20-21, 249-292.
Boone, W. J. de, 1977: Geschichte der archäologischen Sachsenforschung in den nördlichen Niederlanden während des 19. und der ersten Dekade des 20. Jarh-honderts, in: H.-J. Hässler (ed.), *Studien zur Sachsenforschung*, Hildesheim, 25-34.
Brongers, J. A., 1976: Material for a History of Dutch Archaeology up to 1922, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 26, 7-62.
Brunsting, H., 1947: Het grafheuvelonderzoek, in: *Een kwart eeuw oudheidkundig bodemonderzoek in Nederland* (Gedenkboek A. E. van Giffen), Meppel 223-53.
Catalogus 1978: *Het Vaderlandsch Gevoel; Vergeten negentiende-eeuwse schilderijen over onze geschiedenis*, Rijksmuseum; Amsterdam.
Colenbrander, H. T., 1935: *Willem I, Koning der Nederlanden*, Amsterdam (deel 2, 1815-30).
Drop, W., 1975: *Verbeelding en Historie, verschijningsvormen van de Nederlandse*

historische roman in de negentiende eeuw, Utrecht (2e druk).
Dyserinck, Johs., 1907: *mr. Alexander Ver Huell in zijn leven en werken*, Leiden.
Elias, B. G. J., 1978, 100 jaar Flehite, *Flehite* 10, 44-45.
Elias, B. G. J., 1979: *Flehite 1878-1978, Flehite* 11, 39-69.
Giffen, A. E. van, 1930: *Die Bauart der Einzelgräber*, Leipzig (Mannus-Bibliothek 44).
Giffen, A. E. van, 1943: *Opgravingen in Drente*, in: J. Poortman, *Drente, een handboek voor het kennen van het Drentsche leven in voorbije eeuwen*, Meppel, 391-564.
Glasbergen, W., 1954: *Barrow Excavations in the Eight Beatitudes*, Groningen.
Holwerda, J. H., 1907: *Nederland's Vroegste Beschaving, Proeve van een archeologisch systeem*, Leiden.
Immerzeel, J. van, 1842-1843: *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters etc.*, Amsterdam.
Janssen, L. J. F., 1856: *Hilversumsche Oudheden*, Arnhem.
Jongkees, J. H., 1963: *De oudheidkundige commissies van de provincie Utrecht, Jaarboekje 'Oud-Utrecht'*, 121-37.
Klindt-Jensen, Ole, 1975: *A History of Scandinavian Archaeology*, London.
Kortenhorst, J., 1968, *Multatuli en David Koning*, Den Haag.
MS Bos: In het Gemeentehuis van Soest bevindt zich een in 1959 aan de gemeente geschonken handschrift getiteld: *Soest, gemeente in de provincie Utrecht. Wat er van hare geschiedenis, van de vroegste tijden tot op heden, bekend is*. Verzameld door J. J. Bos, Em. predikant der Herv.

Gemeente aldaar, 1907. Door bemiddeling van de heer B. J. van Os van het bureau voorlichting der gemeente Soest hebben wij dit handschrift kunnen inzien.

MS Janssen: De notities betreffende archeologisch belangrijke plaatsen in Nederland bevinden zich in de afd. Westerse handschriften van de Universiteitsbibliotheek te Leiden (BPL 944 deel III). Door een conflict tussen Leemans en Janssen zijn deze notities, na Janssen's dood, niet in het Rijksmuseum van Oudheden terecht gekomen. Een inventaris van deze notities, verzorgd door C. Kramer-Clobus, verschijnt binnenkort in de *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 1978, 28.
Moll, W., 1935: Willem Moll als predikant te Lage Vuursche en Arnhem 1837-1846, *Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis* N.S. 27, 65-106.
Nairac, C. A., 1879: *Onderzoek van grafheuvels te Leusden en Soest, Provinciale Utrechtse Courant*, zie Flehite brievenboek, no. 4.
Notulenboek Flehite, deel 1.
Pleyte, W., 1902: *Nederlandsche Oudheden*, Leiden (aflevering West-Friesland).
Roes, A., 1965: *Vondsten van Dorestad*, Groningen.
Rootselaar, W. F. N. van, 1878: *Amersfoort van 777-1580*, Amersfoort.
Stuiveling, G., 1966: David Jacob van Lennep, *Verhandeling en Hollandsche Duinzang*, Zwolle (= *Klassieken uit de Nederlandsche Letterkunde* nr. 36).

Noten:

1. Brongers 1976.
2. Catalogus 1978, p. 40 en 25.
3. Stuiveling 1966, p. 7.
4. Drop 1975.
5. Colenbrander 1935, p. 271.
6. Jongkees 1963.
7. Brongers 1976.
8. MS Janssen.
9. Brunsting 1947.
10. Moll 1935, p. 82.
11. Moll 1935, p. 99.
12. Glasbergen 1954, p. 98.
13. Janssen 1856, p. 84.
14. MS Janssen s.v. Doorn; Kneppelhout van Sterkenburg speelde in 1869 ook een rol bij de stichting van het museum de Lakenhal te Leiden; Dyserinck zegt in zijn boek (p. 58) dat de opgraving op Nieuw Sterkenburg plaatsvond, ongetwijfeld is Moersbergen bedoeld daar van Nieuw Sterkenburg noch berichten over een onderzoek noch over grafheuvels bekend zijn.

15. de Boone 1962; MS Bos.
16. de Boone 1962.
17. van Immerzeel 1842/43.
18. Dit is een bodemprofiel dat men in onze klimaatzone op de zandgronden aantreft; het bestaat grofweg uit een humuslaag aan de oppervlakte, daaronder bevindt zich een laag zeer licht gekleurd zand (hierop wijst Koning) en daaronder komt een donkerbruine laag (de oerlaag) die soms wat hard kan zijn (oerbank). Deze scheiding in drie kleuren ontstaat door uitloging en niet door menselijk ingrijpen, zoals zandstrooien.
19. Kortenhorst 1968.
20. de Boone 1962; inventaris Museum Flehite Ca 51.
21. Pleyte 1902.
22. de Boone 1970/71.
23. Elias 1979, noot 3.
24. Notulenboek Flehite; alles wat verder volgt is, behoudens andere wijzigingen, ontleend aan dit notulenboek. Zie ook Elias 1978.

25. de Boone 1958.
26. Klindt-Jensen 1975, p. 113; Roes 1965, p. 3, 4.
27. Glasbergen 1954.
28. de Boone 1977.
29. Nairac 1879.
30. Voor de in verband geplaatste stenen: Van Giffen 1930, Tafel 52-55; voor het nest: Van Giffen 1943, afb. 45a en b.
31. van Rootselaar 1878.
32. Holwerda 1907.
33. van Giffen 1930.
34. Gesprekken met dr. W. J. de Boone (Garderen) en drs. J. W. Steenbeek (Amersfoort) droegen veel bij tot de uiteindelijke inhoud van deze publikatie; ik ben hen daarvoor zeer erkentelijk. De tekening van de grafheuvelgroep bij Hilversum van Ravenswaay verkregen wij door de vriendelijke bemiddeling van mevrouw drs. M. Addink-Samplonius; zij bereidt een publikatie voor over archeologisch onderzoek in de kunst.

De Oudheidkundige Vereniging Flehite op de bres

Artikel 2 lid 2 van de statuten van de Vereniging luidt: ‘zoveel mogelijk medewerking verlenen tot instandhouding en restauratie van oude gebouwen, historische monumenten en andere oudheidkundige zaken in Amersfoort en in de vroegere gouw Flehite’.

Dit oogmerk heeft van het begin af aan zeer zwaar gewogen voor de Vereniging. En geïnspireerd hierdoor heeft Flehite meerdere malen, vaak met succes, op de bres gestaan voor het behoud van oude panden en monumenten. Mede daardoor is ook besloten de monumentencommissie van Flehite, die wellicht de laatste jaren een iets te sluimerend bestaan heeft geleden, nieuw leven in te blazen. Deze commissie kan het bestuur gevraagd en ongevraagd informeren over oudheidkundige zaken als bovenbedoeld, die om enige reden aandacht behoeven. Daarnaast zou via deze commissie actief geparticipeerd kunnen worden in inspraak-commissies, de gemeentelijke monumenten-commissie e.d. Voor zover dit al niet gebeurt. Echter vooruitlopend op de officiële installatie van deze commissie heeft het bestuur onlangs gemeend direct te moeten reageren op een aantal zorgwekkende ontwikkelingen in de regio. De teksten van de in dit verband verzonden brieven vindt u hiernaast afgedrukt.

Amersfoort, 26 februari 1980

Aan de Gemeenteraad van Amersfoort,
Stadhuis
Amersfoort

Geachte Raadsleden,

Als Oudheidkundige vereniging achten wij het onze plicht onze bezorgdheid uit te spreken over de dreigende toekomstige ontwikkelingen in Amersfoort Noord (de voormalige gemeente Hoogland) en met name in het gebied gelegen tussen Schothorst-Emiclaer-Langenoord en Kattenbroek. Dit gebied behorend tot dat deel van Hoogland waarvoor een structuurplan is ontworpen, bezit zoveel cultuur-historische waarde, dat wij als vereniging ernstig in onze taak tekort zouden schieten indien wij niet met nadruk op de uiterst waardevolle historische aspecten van het desbetreffende gebied gewezen zouden hebben.

Dat wij ons schriftelijk tot u richten, vindt mede zijn oorzaak in het feit dat de inspraak over het desbetreffende structuurplan kortelings helaas is beëindigd. Wij hadden als vereniging een vertegenwoordiger bij deze inspraak die meer dan een jaar lang op diverse wijzen heeft gepoogd onze inzichten en opvattingen door te laten klinken. In de verslagen der inspraakgroepen, samengevat in het Verslag 1e fase der inspraak Structuurplan Amersfoort-Hoogland is zulks op bladzijde IV-7 onder punt 5 (groep Eemland) op redelijke wijze verwoord. Wij willen nog eens benadrukken dat het gebied in aanmerking zou mogen komen om gerangschikt te worden onder historisch-geografische monumenten.

De hoge gronden van dit gebied zijn dekzandruggen bestaande uit fijn, enigszins lemig zand, die tegen het einde der laatste ijstijd (ruim 10.000 jaar geleden) onder invloed van de toen heersende winden, als een soort duinen in het vlakkere land zijn gevormd. Zij zullen, naar men mag aannemen, reeds in de prehistorie de mens tot woonplaats gediend hebben. Zeker is dit het geval vanaf de vroege middeleeuwen, hetgeen niet alleen door schriftelijke bronnen wordt bevestigd, maar eveneens onomstotelijk blijkt uit het dikke cultuurdruk dat op deze dekzandruggen door eeuwenlange bemesting is ontstaan. Ook de ligging der oude boerenbedrijven en het wegenpatroon zijn een aanwijzing voor zeer vroege bewoning van het gebied. De naam Hoogland (oude benaming: Het Hoge Land) is aan deze hoge ruggen, die bij Kattenbroek zelfs een hoogte van 4,50 meter boven NAP bereiken, ontleend.

Door een eeuwenlang samenspel van natuur en menselijk ingrijpen is hier een gebied ontstaan met een bodemstructuur van een zeer specifiek karakter, alsmede een daarmede samenhangend patroon van bewoning en van wegen en paden. Dit soort gebieden zijn in Nederland uiterst schaars en wij mogen ons gelukkig prijzen dat wij binnen onze gemeente nog iets dergelijks bezitten. Uit oudheidkundig oogpunt achten wij het van groot belang dit unieke gebied zoveel mogelijk te sparen. In ieder geval zal met alle middelen voorkomen dienen te worden, dat wat elders (o.a. bij het bouwrijp maken van Schothorst) is gebeurd, nl. het onherkenbaar vernielen van de oorspronkelijke structuur van een gebied, ook hier zou kunnen plaatsvinden.

Nogmaals willen wij benadrukken dat Hoogland niet alleen een landschappelijk waardevol gebied is, maar dat vooral het geografische patroon, al dan niet door mensenhanden gevormd, historisch belangrijk en in hoge mate karakteristiek is.

De verkavelingen van de grond, de hoogteverschillen, het geheel van sloten en houtwallen, de krommingen en profielen van de wegen, zij maken het ‘Hoge Land’ tot een uiterst kwetsbaar geheel.

Al veel te lang worden deze uitgangspunten door de plannenmakers genegeerd. Zij zouden moeten worden aangewend als even zovele bronnen van inspiratie.

Met nadruk verzoeken wij u, leden van de Amersfoortse gemeenteraad, al uw invloed te gebruiken om, indien bebouwing van het gebied noodzakelijk zou blijken te zijn, de stedenbouwkundige- en andere voorzieningen niet dan met de grootst mogelijke voorzichtigheid voor te bereiden en te realiseren.

Het bestuur der Oudheidkundige Vereniging Flehite.

26 februari 1980

Aan de Redactie van de Leusderkrant
Rozendaallaan 9
Postbus 11
3830 AA Leusden Centrum

Geachte Redactie,

Wij zouden het bijzonder op prijs stellen indien u de bijlage van deze brief in de eerstkomende editie van Uw krant op een in het oog vallende plaats zoudt willen opnemen als ‘ingezonden stuk’.

U bij voorbaat dankend voor Uw medewerking,

Hoogachtend,
namens het bestuur der Oudheidkundige Vereniging Flehite,

Als bestuur van de Oudheidkundige Vereniging Flehite hebben wij met grote verontwaardiging kennis genomen van het bericht in de Leusderkrant van dinsdag 19 februari jl., waarin de redactie mededeelt dat de Gemeente Leusden een sloopvergunning heeft aangevraagd voor de tabaksschuur van ’t Spul. In onze bestuurs-vergadering van woensdag 20 februari hebben wij naar aanleiding van bovengenoemd bericht vrij langdurig gesproken over het monumentenbeleid der Gemeente Leusden en zijn helaas niet ontkomen aan de conclusie dat het huidige beleid uitermate teleurstellend genoemd moet worden. De Oudheidkundige Vereniging Flehite heeft in haar ruim 100-jarig bestaan bij voortduring geijverd voor de instandhouding van al hetgeen, binnen de vroegere gouw Flehite, uit cultuur-historisch oogpunt gezien daarvoor in aanmerking dient te komen, ongeacht of het ging om waardevolle historische gebouwen, om oude boerderijen, oude stads- of dorpskernen of minder spectaculaire zaken. Wij voelen ons verplicht ook nu onze stem te laten horen door met kracht te protesteren tegen de opvattingen van het gemeentebestuur van Leusden en tevens onze ernstige bezorgdheid uit te spreken over de gevolgen hiervan voor de toekomst. Het moet voor een gemeente die slechts enkele monumenten binnen haar grenzen telt, toch mogelijk zijn om deze in redelijke staat te bewaren. Enige inventiviteit mag in dit opzicht toch wel van haar verwacht worden. Feitelijk zou zij voldoende eergevoel moeten bezitten om zonder nadere aansporingen haar taak ten aanzien van monumenten-zorg naar eer en geweten uit te voeren. Het lijkt er echter op dat de juiste mentaliteit hiertoe, ook na recente gebeurtenissen zoals het monumentenjaar 1975 en de viering van het 1200-jarig bestaan van Leusden in 1977, volkomen ontbreekt. Als een wethouder de afbraak van de tabaksschuur motiveert met de woorden ‘opknappen en restaureren blijkt een zeer kostbare, zo niet onmogelijke zaak te zijn, terwijl het Openluchtmuseum te Arnhem ook heeft laten weten geen behoefte te hebben aan deze verzameling oude planken’ dan is hiermede duidelijk geïllustreerd dat onze bezorgdheid terecht is. Vooral de laatste woorden spreken namelijk duidelijke taal en geven blijk van een totaal ontbreken van elk begrip voor cultuur en historie. Het gaat hier niet om economische, maar om volkskundige- en historische waarden, die moeilijk in geld vallen uit te drukken.

Trouwens hoe is het zover gekomen dat deze tabaksschuur op instorten staat? Wie draagt hiervoor de morele verantwoordelijkheid? Waarom werd al niet in een veel vroeger stadium verder verval tegen gegaan? Het is de wethouder toch wel bekend waarom de tabaksschuur op de lijst van beschermde monumenten voorkomt? Niet vanwege de ouderdom alleen of omdat het een indrukwekkend gebouw is, maar omdat het als bouwsel nog een herinnering vormt aan de periode dat de tabakscultuur vrijwel het gehele landbouw-areaal in Hamersveld omvatte. De geschiedenis hiervan is naar wij menen voldoende bekend (zie o.a. Leusderkrant van 5 januari en 27 april 1978). Ook al zou voor de tabaksschuur op korte termijn geen goede bestemming te vinden zijn, hetgeen wij betwijfelen, dan nog zou de instandhouding/restauratie naar onze mening geen punt van discussie mogen zijn. Maar het is niet alleen de tabaksschuur van ’t Spul, ook de boerderij ‘t Claverenblad’ die in zijn huidige bouw dateert van 1603, wacht een droevig lot als het gemeentebestuur dit monument op dezelfde wijze laat verkommeren. Het verval van dit historische pand neemt ernstige vormen aan. Het is schandalig dat men het zover heeft laten komen. Ook deze fraaie boerderij, typerend voor de tijd en de streek, vertegenwoordigt een grote historische waarde (zie b.v. het artikel in de Leusderkrant d.d. 14 februari 1974 van de heer A. van Kooy) en staat terecht als zodanig op de lijst van beschermde monumenten. Het is niet zonder reden dat de term monumentenbeleid in de aanhef van dit stuk tussen aanhalingstekens werd geplaatst. De wat wrange uiteenzetting sluit hier rechtstreeks op aan. Leusden mag namelijk tot nu toe geen enkele aanspraak maken op monumentenbeleid. Dit aspect, dat in iedere andere gemeente een normaal aanvaarde en niet meer weg te denken zaak is, ontbreekt volkomen. Twee van het toch zo geringe aantal monumenten die Leusden rijk is, worden thans schandelijk in hun bestaan bedreigd. Voor ons, het bestuur van de Oudheidkundige Vereniging Flehite, is dit dan ook alle reden om krachtig de alarmklok te luiden. Het is te hopen dat deze klanken het gemeentebestuur van Leusden eindelijk wakker zullen schudden en haar nog bijtijds zullen doen ontwaken om zich te realiseren welke taak zij heeft: Het voeren van een beleid waarin ook de zorg voor monumenten een plaats heeft. In ieder geval moet op zeer korte termijn worden begonnen met het consolideren van de tabaksschuur van ’t Spul en de boerderij ‘t Claverenblad’. Het is nog niet te laat, het kan nog steeds, het moet!

Nieuws uit het museum

*Het Koninklijke Huisarchief
Foto 30: huwelijksfoto van Koningin Wilhelmina en Prins Hendrik*

Bond Heemschut

Is het bewaren en herstellen van onvervangbaar cultuurgood u iets waard? De Bond Heemschut voert actie voor het behoud en herstel van de monumenten in Nederland. Heemschut verzet zich tegen aantasting van het kenmerkende van stad, dorp en landschap, tegen onnodige afbraak en tegen alle plannen die de historisch gegroeide omgeving geweld aandoen. Er wordt voortdurend een aanslag gepleegd op het milieu, op de omgeving waarin moet worden geleefd. De Bond Heemschut, opgericht in 1911, is de oudste landelijke organisatie die op de bres staat voor het in stand houden en beschermen van de schoonheid en het karakteristieke van stedelijk en landschappelijk Nederland. Door acties van Heemschut zijn waardevolle cultuurmonumenten gespaard en bewaard gebleven. Heemschut waakt over ons rijke monumentenbezit.

Heemschut kan dit werk alleen doen als zij zich gesteund weet door een groot aantal leden. Inlichtingen over het lidmaatschap (f 40,— per jaar; 65+ en jonger dan 25 f 20,—) en het maandblad Heemschut: Bond Heemschut, Nieuwezijds Kolk 28, 1012 PV Amsterdam (telefoon 020-225292, ledenadministratie 020-230994).

Oude muziek

In Amersfoort bestaat de Werkgroep voor oude muziek Joannis Tollius. Zo genoemd naar de Amersfoortse musicus van die naam, die leefde van 1550-1603. Deze organiseert op 14 november a.s. om 20.15 uur in de Gerfkamer van de Joriskerk een concert door de Cappella Amsterdam onder de titel 'Van zoete kelen en de lof Gods' met Nederlandse muziek van rond 1600, waaronder twee werken van Tollius. Op 12 december vindt een concert plaats door Studio Laren met als thema de Canterbury Tales. Eveneens in de Joriskerk. Op de activiteiten van deze werkgroep en hun speurtocht naar oude Amersfoortse musici zullen wij binnenkort in dit blad nader terugkomen.

Wilhelmina 1880-1980

1 november t/m 7 december

Op 31 augustus was het 100 jaar geleden, dat de latere koningin Wilhelmina geboren werd. Ter gelegenheid hiervan is een tentoonstelling ingericht in Museum Flehite. Met behulp van portretten, foto's, prentbriefkaarten, herinneringsaardewerk, boeken en allerhande andere voorwerpen zal een beeld gegeven worden van het leven van de koningin, die zo'n belangrijke rol in de geschiedenis van ons land heeft gespeeld. Enkele onderwerpen: geboorte en kinderjaren, inhuldiging, huwelijk en familie-leven, in functie als koningin, de Londense jaren.

Een heel belangrijk onderdeel zal de inzending van het Koninklijk Huisarchief vormen: twee speciaal door C. A. Lion Cachet ontworpen kasten met werkstukken van de leden van de kunstenaars-

genootschappen Pulchri (Den Haag) en Arti et Amicitiae (Amsterdam), huwelijks-geschenken voor de koningin (1901). De werken van de Pulchri-leden — alle op klein formaat — zijn in de kast zelf bevestigd. Die van de Arti-leden waren los en konden in de kast opgeborgen worden. Voor deze tentoonstelling is daaruit een representatieve keuze gemaakt van een dertigtal bladen. Hierdoor krijgt men ook een boeiend overzicht van het werk van onze belangrijkste kunstenaars rond 1900, waaronder b.v. Mondriaan. De meeste van deze stukken zijn ook nog nimmer geëxposeerd.

Deze tentoonstelling is mede ingericht ter viering van het 75-jarig bestaan van de Amersfoortse Oranjevereniging. En er zullen dan ook foto's en dergelijke te zien zijn van Oranje-festiviteiten in Amersfoort in vroeger dagen.

Archief Randenbroek

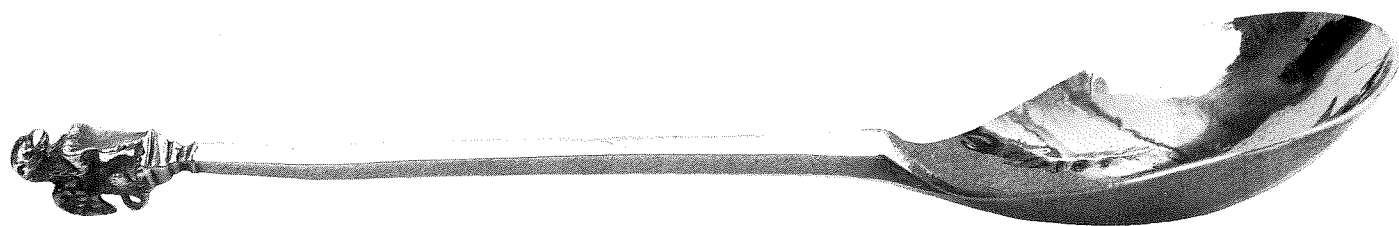
Min of meer bij toeval kwam de directeur van Flehite tijdens een vakantie op Texel in contact met een zoon van de laatste particuliere eigenaar van Randenbroek, mr. W. G. D. Vrijdag. De laatste bleek nog in het bezit van het huisarchief van Randenbroek! Het is bijzonder verheugend, dat de heer Vrijdag bereid was dit voor Amersfoort zo belangrijke archief in bruikleen af te staan.

Om de toegankelijkheid voor de bezoekers te bevorderen heeft het bestuurslid van de Oudheidkundige Vereniging W. J. van Hoorn alle stukken overgetypt en van een korte samenvatting voorzien. Bovendien heeft hij de stukken, waarvan het oudste dateert uit 1425, zoveel mogelijk op onderwerp gesorteerd. Hiervan kunnen genoemd worden: eigendomsoverdrachten, wegen naar en over Randenbroek, de tolleren bij Metjesbleek en op de Nieuwe weg naar Hamersveld. Heel belangrijk zijn ook een aantal 16de en 17de eeuwse kaarten van het landgoed.

Het ligt in de bedoeling om t.z.t. in dit tijdschrift uitgaande van dit archief, een aantal onderwerpen nader te belichten.

Een Amersfoortse zilveren lepel

Naar aanleiding van de viering van het 100-jarig bestaan van Vereniging en Museum startte mevrouw K. den Tex-Weisz een actie onder de leden van de Oudheidkundige Vereniging om gelden bijeen te brengen voor een zeldzame 17de eeuwse lepel met Amersfoorts keur. Dankzij het enthousiasme van zeer veel leden voor dit idee en een bijdrage van het Departement Amersfoort van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel werd ruim f 3.300,— bijeengebracht. Dit was iets meer dan de prijs van de lepel, die f 3.250,— bedroeg. Het museum bezit twee 17de eeuwse zoutvaten en een 18de eeuwse borstel van een toiletstel met Amersfoorts keur. Daarnaast zijn ook op andere plaatsen nog enkele stukken Amersfoorts zilver bekend. Amersfoorts zilver is dus uiterst zeldzaam. Daarbij komt nog dat wij vrijwel niets weten over de zilverproductie. Er zijn enkele namen van zilvermeden bekend, maar gegevens over hun organisatie, keurmerken en dergelijk zijn, in ieder geval tot op heden, nog volledig in het duister gehuld. Ook mede daardoor is deze lepel uit ca. 1630, met een zittende schildhoudende griffioen, een heel bijzondere aanwinst.

Bisschopsstoel keert terug in Amersfoort

Op 27 november 1957 werd voor ca. f 20.000,— de gehele inventaris (behoudens de lichtkronen, het orgel en de bibliotheek) van het Oud-katholiek Seminarie aan de Muurhuizen in Amsterdam geveild. Met de gemeente Amersfoort was men namelijk niet tot overeenstemming kunnen komen over een totaalprijs voor de inventaris. Vele kunst- en kerkhistorisch belangwekkende stukken gingen op deze manier voor de stad verloren. Ook omdat Museum Flehite op dat moment totaal geen middelen bezat om één of meer voorwerpen aan te kopen. Gelukkig is echter één van de stukken weer naar Amersfoort teruggekeerd. Flehite kon bij een Amsterdamse antiquair de bisschopsstoel aankopen. Deze zetel, uit het laatste kwart van de 17de eeuw, is versierd met prachtig houtsnijwerk en medaillons met afbeeldingen van de Heilige Geest en de Verkondiging aan Maria. De bekleding is nog het originele 17de eeuwse trijp. De bezoekers van het museum kunnen de nieuwe aanwinst bewonderen naast de schouw in de 17de eeuwse opstelling van Flehite.

Het station Amersfoort, september 1939.

Tweede Wereldoorlog

Dat een historisch museum veelal niet al te gemakkelijk stukken uit een verder verleden kan verwerven mag bekend worden verondersteld. Maar ook voorwerpen uit meer recente tijden leveren vaak ernstige problemen. Dit bleek overduidelijk bij de voorbereiding van tentoonstellingen als '100 jaar nijverheid en handel' en '1940-1945'. Voor de laatste expositie werd tweemaal in de Amersfoortse bladen een oproep aan de bevolking gericht. Het aantal reacties bleef helaas beperkt, maar er kwamen toch een aantal verrassende en interessante zaken te voorschijn, die deels ook op de tentoonstelling te zien zijn geweest. Speciale vermelding in dit verband verdient de documentatie betreffende de laatste wereldoorlog aangelegd door J. H. A. M. van Schijndel, hoofdredacteur van de Eembode (het laatste nummer van dit blad verscheen op 26 september 1941, daarna moest het op last van de Duitsers zijn berichtgeving staken). Een groot aantal mappen met krantenknipsels, officiële publicaties,

brochures, persmededelingen (met preciese aanwijzing over wat wel en wat niet gepubliceerd mocht worden), alles op onderwerp gesorteerd. Het museum kreeg deze verzameling ten geschenke van de weduwe van de heer Van Schijndel, mevrouw C. A. M. van Schijndel-van Winkel.

De afdeling Vallei en Eemland van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN) heeft zich, onder de bezielende leiding van Wim van Hoorn, een grote verdienste verworven door opgravingen te verrichten in het voormalige Observantenklooster, dat, zoals bekend, thans wordt gerestaureerd. Wat deze opgravingen allemaal opleverden aan wetenswaardige gegevens over het verleden van dit middeleeuwse pand en zijn latere lotgevallen kan men lezen in het uitvoerige verslag van Jos Bouten, *Observantenklooster onthult geheimen van vijf eeuwen oud*, in de Amersfoortse Courant van 10 november 1979 (Weekeinde-bijvoegsel). Ook op de structuur van het oude gebouwencomplex en de in de loop van de tijd tot stand gekomen verbouwingen wordt nieuw licht geworpen. De vondsten zullen waarschijnlijk geheel of gedeeltelijk in het Museum Flehite worden ondergebracht.

In Mededelingen nr. 7 van de afd. Vallei en Eemland van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland (Amersfoort, februari 1980) treft men twee zeer interessante bijdragen aan. In de eerste plaats een uiteenzetting door W. J. van Hoorn over *De Observanten en hun klooster te Amersfoort* (blz. 2-4), waarin vooral de oorsprong en organisatie van de Franciscaner kloosterorde in het algemeen wordt besproken en licht wordt geworpen op de ingewikkelde verhoudingen binnen deze orde, en een bijdrage van W. F. Wijnman en G. F. IJzereef, getiteld *De afvalkuil van Peutsius* (blz. 6-8). Laatstgenoemd artikel handelt over een verrassende vondst in het Observantenklooster. Het was reeds bekend uit de werken van Van Bommel en Van Rootselaar dat een deel van het Observantenklooster in 1603 door het stadsbestuur ter beschikking werd gesteld van de arts dr. Peutsius, die het huis gratis mocht gebruiken in ruil voor zijn diensten als stadsarmendokter. (Later kocht hij het door hem bewoonde huis, dat eind 17de en begin 18de eeuw als glasblazerij zou dienen; zie Jaarboek Oud Utrecht 1974.) Men heeft nu zeer belangwekkende vondsten gedaan in de afvalkuil van deze arts, zoals een condensor, een urinaal, benevens nog allerlei huishoudelijke voorwerpen en overblijfsels van niet-medische aard, die hier uitvoerig worden beschreven en met tekeningen toegelicht.

Die Gemälde des Paulus Bor von Amersfoort, door Joachim Wolfgang von Moltke gepubliceerd in het fraai uitgevoerde en rijk geïllustreerde tijdschrift Westfalen, Hefte für Geschichte, Kunst und Volkskunde 55 (1977), blz. 147-161, handelt over de bekendste schilder uit de Amersfoortse kunstenaarskring der 17de eeuw. Sedert 1916 is het aantal ontdekte werken van deze schilder zeer toegenomen en de bedoeling van dit artikel is, een samenvatting te geven van hetgeen tot dusver hierover bekend is geworden en gepubliceerd. In chronologische volgorde worden alle geïdentificeerde schilderijen van Bor besproken; een aantal ervan is afgebeeld. De bijdrage wordt besloten met een beschrijvende lijst van Bors werken, onder vermelding van hun verblijfplaats. Een kostelijke aanwinst voor onze stads- en streekhistorie op een wel zeer onverwachte plaats!

In de Leusder Krant van 28 februari 1980 wordt door het bestuur van de Oudheidkundige vereniging Flehite de alarmklok geluid naar aanleiding van *Het 'Monumentenbeleid' der gemeente Leusden*. Het gaat hier om twee van de uiterst zeldzame overblijfsels uit het agrarische verleden van genoemde gemeente, nl. de boerderij 't Claverenblad' en de voormalige tabaksschuur, die zich beide in een schandelijke staat van verwaarlozing bevinden en die de gemeente wil doen slopen. (Zie voor de tekst van deze brief elders in dit blad.)

In het *Jaarverslag 1978 van de 'Stichting De Utrechtse Molens'* vindt men op blz. 27-28 nieuws over de molens te Veenendaal en Elst.

Drs. J. G. Smit, die bezig is met een uitvoerig werk over het Amersfoortse regentenpatriciaat, heeft aan zijn talrijke publicaties over dit en verwante onderwerpen een verdienstelijke bijdrage toegevoegd. Zoals bekend, heeft Abraham van Bommel in deel II van zijn *Beschrijving der stad Amersfoort* (1760) een lijst gepubliceerd van Amersfoortse magistraatsleden vanaf 1405 tot 1760. Een aanvulling hierop tot 1795 verscheen in het blad *De Navorscher* van de hand van de redacteur J. M. Reinboud (jrg. 98, 1959). Deze publicaties, waarvan het grote nut voor de stadshistoricus niet behoeft te worden aangetoond, zijn thans door Smit voortgezet in zijn artikel *Het stadsbestuur van Amersfoort 1795-1851*, in Jaarboek van het Centraal bureau voor genealogie en het Iconographisch Bureau, dl. 33 (1979), blz. 263-283. Niet alleen de leden van de Gemeenteraad en andere bestuurscolleges worden vermeld, ook die van burgercomité's uit de Revolutietijd, kiezerscolleges, justitiële colleges tot 1811 (toen de rechtspraak een staatsaangelegenheid werd) enz., alsmede enige stedelijke hoofdambtenaren, worden opgesomd.

Behalve deze belangrijke bijdrage publiceerde Smit in hetzelfde Jaarboek (blz. 284-287) ook nog een *Aanvulling huwelijken voor Schepenen van Amersfoort (1658-1660)*, ontleend aan no. 463 van de Rechterlijke archieven van de provincie Utrecht, waarop hij door mevr. A. A. Volkers-de Ruiters attent werd gemaakt. Dit als aanvulling op zijn bijdragen in de Jaarboeken van 1973 en 1974.

In Veluwe Geslachten 5 (1980), no. 1, blz. 40-42, levert J. G. Smit *Kritiek op de genealogie van een Veluws geslacht*, welke genealogie verscheen in jrg. 3, blz. 213 vlg. Het betreft de Amersfoortse schilder Rijck Maasz. en zijn familie. Smit toont aan dat er eind 16de eeuw twee personen met de naam Rijck Maasz. te Amersfoort hebben gewoond, die in de bekritiseerde bijdrage ten onrechte worden geïdentificeerd.

J. Meerdink, *Statistische gegevens omtrent Zeist in de Franse Tijd*, verschenen in het tijdschrift van de Van de Pollstichting, jrg. 9 (1979), no. 4, is gebaseerd op officiële gegevens uit 1795, 1800 en 1815.

Per 1 juni 1979 nam de bekende provinciale archiefinspecteur van Gelderland, mr. P. J. W. Beltjes, wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd, afscheid van het ambt, dat hij in verschillende vormen bijna dertig jaar lang had uitgeoefend. Door vele beoefenaren van de Gelderse geschiedenis werd hem bij deze gelegenheid een afscheidswerk aangeboden, dat onder de titel *Gelders mengelwerk, korte bijdragen tot de geschiedenis van Gelderland*, bij de Walburg Pers te Zutphen verscheen. Veel over onze gouw, hoewel grenzend aan Gelderland, zal men in dit werk niet aantreffen, maar op één opmerkelijke zaak moet hier even de aandacht worden gevestigd. Blz. 138-144 bevat het opstel *Hofvaart... of niet, uit de practijk van de Zutfense rechtsconsultatie*, van de hand van drs. M. M. Doornink-Hoogenraad, oud-gemeente-archivaris van Zutphen. Wij kunnen op deze plaats het probleem van de 'hofvaart' natuurlijk niet uitvoerig bespreken. Het is bekend dat bij stadsrechtverlening door de landsheren een ouder stadsrecht als voorbeeld werd genomen. De stad, waaraan het recht werd ontleend, noemde men de 'moederstad', de nieuwe stad de 'dochterstad'. Ingeval van moeilijk oplosbare rechtsproblemen plachten de schepenen van een dochterstad om advies te gaan vragen bij die van de moederstad, hetgeen men 'hofvaart' noemde ('te hoofde gaan, varen'). Zutphen was de moederstad van bijna alle Gelderse steden en stadjes, direct of indirect. Dat vele Gelderse steden, waaronder b.v. ook Arnhem, naar Zutphen op hofvaart gingen, heeft geen verwondering te wekken. Dat Emmerik dit ook deed, hoewel deze stad in het hertogdom Kleef was gelegen,

evenmin, want vóór 1402 was zij Gelders en had Zutphens stadsrecht ontvangen. Wél echter dat in 1525, 1530 en 1531 afgevaardigden van de stad Amersfoort te Zutphen om juridisch advies aanklopten en dat in dit verband zelfs werd gesproken over 'onse recht ende gewoonte van olden tiden'. Amersfoort lag in het Nedersticht van Utrecht en had in 1259 het stadsrecht van de hoofdstad Utrecht ontvangen. Met Gelderland of Zutphen had het staatsrechtelijk nooit iets te maken gehad. Weliswaar werd in Amersfoort en omstreken vaak het Zutphense leenrecht toegepast (de stad had b.v. in de 14de eeuw het goed Randenbroek van de bisschop in leen 'ten Zutphensen rechte'), hetgeen vooral in verband met het erfrecht van belang was, maar dit recht was niet van de stad Zutphen afkomstig. Het grafelijke leengerecht zou dan eerder als adviesorgaan in aanmerking komen. Oplossingen van dit 'raadsel' zou een uitvoerige studie vereisen van op het gebied van de hofvaart heersende gewoonten. Hier kunnen wij slechts de aandacht op het probleem vestigen.

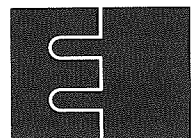
J.H.

ElectroVanGeet

ontwerpt en installeert
electrotechnische projecten

42jaar electro geniek

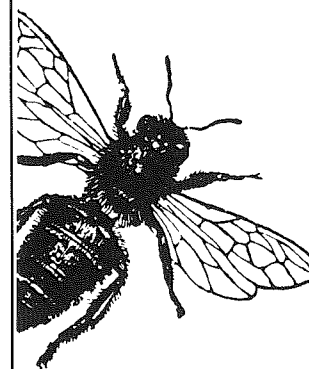
Electro Van Geet B.V.
Nijverheidsweg Noord 95
3212 PL Amersfoort
tel. 033-35121

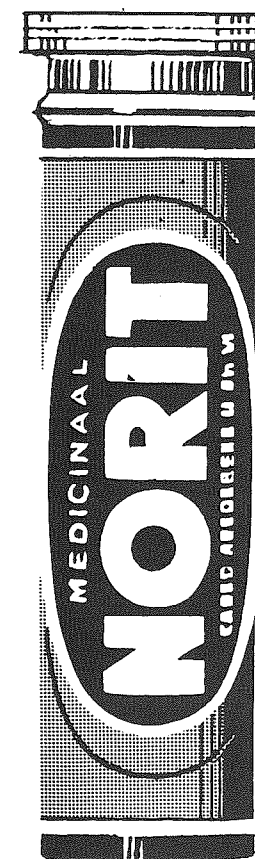
de algemene boekhandel

leusderweg 184-186

amersfoort

Wie een
medicijnkastje heeft,
zet er Norit in

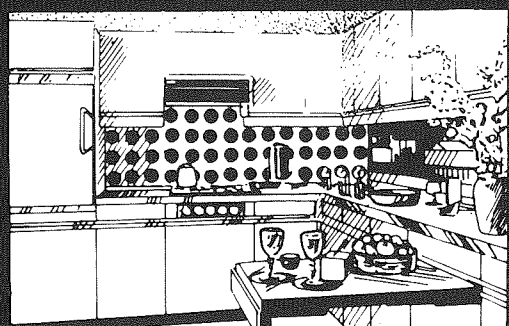
Norit is een
vertrouwd middel
bij maag- en
darmstoornissen.
Bovendien kan
Norit levens-
reddend zijn bij
vergiftigings-
gevallen. Het
hoort in elk
medicijnkastje
thuis. Norit
b e h o u d t zijn
heilzame kracht.
Vraag Norit aan
Uw apotheker of
drogist.

NORIT

Uitnodiging

Weet U eigenlijk wel wat U voor Uw
geld kunt verlangen? Een echte SieMatic inbouw-
keuken! Een keuken, die tot voorbeeld werd.
Een bestseller. Maak kennis met de SieMatic.
Persoonlijk! Bezoekt onze
keuken showroom.

SieMatic

BV Bouwmaterialenhandel
v.d. Donk & Romeijn
Havenweg 5 Amersfoort
Telefoon 033-16946)

AMERSFOORTSE KREDIETBANK

voor:

- uw persoonlijke lening
- uw doorlopend krediet.

Geen winst oogmerk, deskundig advies,
snelle beslissing, uw belang staat voorop
... vandaar naar de A.K.B.

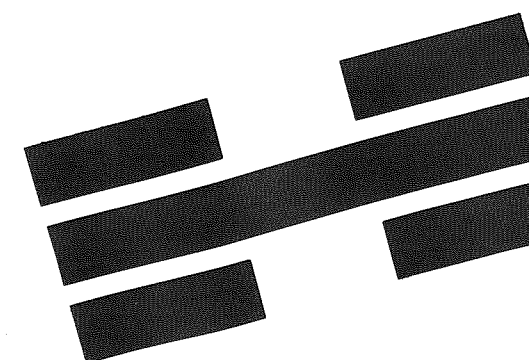
Vraag vrijblijvend inlichtingen!

Hoofdkantoor:
Eemstraat-Oost 58, Amersfoort.
Telefoon 033-16527, 36576 en 17400.

Geopend:
maandag, dinsdag, woensdag en vrijdag
van 8.30-12.00 uur en van 13.30-16.30 uur;
donderdag van 8.30-12.00 uur en van 13.30-20.00 uur.

LET OP DE KOSTEN!

Alleen
een bij
bouwt beter
dan

Heilijgers / Amersfoort